

# DRUŠTVENI ANGAŽMAN HRVATSKIH GRAĐANA I GRAĐANKI KAO INDIKATOR DRUŠTVENOG KAPITALA<sup>\*</sup>

INGA TOMIĆ-KOLUDROVIĆ  
Sveučilište u Zadru, Odjel za sociologiju  
*University of Zadar, Department of sociology*

UDK: 316.32:321.7](497.5)  
Izvorni znanstveni članak / *Original scientific paper*

Primljeno / *Received*: 9. I. 2008.

Članak interpretira odabrane podatke dobivene istraživanjem "Odnos spolova u hrvatskom društvu i uloga Crkve", što ga je u jesen 2005. godine na reprezentativnom uzorku hrvatskih građana i građanki proveo Franjevački institut za kulturu mira iz Splita. Na temelju podataka dobivenih odgovorima na pitanja o društvenom angažmanu građana i građanki u dobrovoljnom radu, o tome kome se obraćaju za pomoć u teškim situacijama i općenito o njihovim životnim ciljevima, u članku se raspravlja o stanju razvijenosti društvenog kapitala u hrvatskom društvu. Relevantni rezultati navedenog istraživanja uspoređuju se pritom s rezultatima sličnih istraživanja u drugim zemljama te ranijim istraživanjima na slične teme u Hrvatskoj. Posebna se pozornost posvećuje kontekstualizaciji istraživanjem dobivenih odgovora u kontekst religijski motiviranog ili organiziranog društvenog angažmana u SAD-u, kao najistaknutijem primjeru dobrovoljnog rada i društvenog angažmana u drukčijoj religijskoj tradiciji.

Ranije interpretacije (Baloban, 2005), koje su tvrdile da je nedostatak društvenog angažmana u Hrvatskoj posljedica nepostojanja tradicije civilno-društvenog djelovanja, dopunjuju se tvrdnjom da izostanak takva angažmana svjedoči i o slaboj razvijenosti društvenog kapitala. U smislu profila religijske kulture, rezultati dobiveni istraživanjem ukazuju na hijerarhijski strukturirano katoličanstvo, koje se povezuje s manjom spremnošću na angažman u civilnom društvu i manjim stupnjem društvene integriranosti. Uz razlike prema sjevernoameričkoj evangeličkoj tradiciji i postavkama neokomunitarističkih teorija, pokazuju se također i razlike prema shvaćanju društvenog angažmana u teorijama o "refleksivnoj modernizaciji", koji je utemeljen na europskoj tradiciji socijalne države. Prema rezultatima istraživanja, naime, hrvatski građani i građanke u znatno većem postotku smisao života vide u materijalističkim, nego u nematerijalističkim, odnosno potencijalno "postmaterijalističkim" vrijednostima (Inglehart), koje se povezuju s razvijeñošću društvenog kapitala.

KLJUČNE RIJEČI: *civilno društvo, dobrovoljni rad, društveni angažman, društveni kapital, Hrvatska, postmaterijalističke vrijednosti, vjerske zajednice.*

<sup>\*</sup> Zahvaljujem Franjevačkom institutu za kulturu mira iz Splita što mi je omogućio korištenje podataka dobivenih istraživanjem "Odnos spolova u hrvatskom društvu i uloga Crkve", što ga je u

jesen 2005. godine na reprezentativnom uzorku hrvatskih građana i građanki za njihove potrebe provela agencija Target d.o.o. iz Zagreba.

## UVOD

Ovaj se članak bavi značenjem i ulogom novih oblika društvenog angažmana<sup>1</sup> za zajednicu i u zajednici<sup>2</sup>, razlozima koji bi hrvatske ispitanike/ce naveli da se društveno angažiraju u dobrovoljnom radu, svojim stvarnim društvenim angažmanom, odnosno sudjelovanjem u radu različitih udruga, te stavovima o tome kome se hrvatski građani i građanke obraćaju za pomoć u teškim situacijama. O tim se temama raspravlja na temelju rezultata istraživanja "Odnos spolova u hrvatskom društvu i uloga Crkve", što ga je u jesen 2005. godine na reprezentativnom uzorku hrvatskih građana i građanki proveo Franjevački institut za kulturu mira iz Splita.

Premda je spomenutim istraživanjem obrađen razmjerno malen broj pitanja pertinentnih za obrađivanu temu, dobiveni odgovori ipak stvaraju mogućnost procjene religijski motiviranog društvenog angažmana hrvatskih građana i građanki, a omogućuju i stanovit preliminarini uvid u stanje razvijenosti društvenog kapitala<sup>3</sup>. Podaci dobiveni spomenutim istraživanjem analiziraju se i komentiraju u kontekstu nove važnosti koju društvenom djelovanju u zajednici pripisuju teoretičari neokomunitarizma (Etzioni, Bellah, Putnam, Sandel, Taylor i Wuthnow), kao i teoretičari "politike svakidašnjice" i "refleksivne modernizacije" (Giddens, Beck).

Shvaćanje djelovanja u zajednici u ovim dvjema skupinama teoretičara načelno je različito jer se temelji na dvije različite tradicije. U prvom slučaju, riječ je o tradiciji filozofije pragmatizma, koja je poticala suradnju kao pretpostavku razvoja demokracije, te tradiciji socijalnog evangelizma koji se temeljio na moralnom imperativu pomaganja ljudima u zajednici kao pretpostavci postizanja punine ljudskosti. U drugom slučaju,

<sup>1</sup> Pod pojmom "društveni angažman" ovdje se ne misli samo na društveno djelovanje u zajednici i za zajednicu koje uključuje različite oblike društvenog aktivizma i volontiranja, odnosno izdvajanja vlastitog slobodnog vremena i neplaćenog rada za pomoć drugima u zajednici. Misli se također i na odnos prema politici, odnosno na sve oblike djelovanja koji se smještaju u tzv. civilno društvo, u smislu definicije Svjetskog saveza za građansku participaciju CIVICUS, prema kojoj je "civilno [...] društvo prostor između obitelji, vlade i tržišta gdje se ljudi udružuju radi promicanja zajedničkih interesa" (Bežovan, Zrinščak, Vugec, 2005: 8).

<sup>2</sup> Pod pojmom zajednice u sociologiji se podrazumijevaju agregati ljudi koji "poduzimaju zajedničke aktivnosti i/ili dijele zajednička uvjerenja i koji su uglavnom povezani odnosima obilježenima osjećajima lojalnosti, zajedničke vrijednosti i/ili brige jednih za druge" (Brint, 2001: 8).

<sup>3</sup> Društveni kapital je pojam kojim se u suvremenoj sociologiji nadograđuje značenje pojma "zajednice". Uključuje sve oblike povezanosti u zajednici, koji se shvaćaju kao resurs ostvarivanja vlastitih interesa kroz suradnju s drugima. U ovom smislu, društveni kapital uključuje društvenu umreženost,

odnosno povezanost članova zajednice, ali i međusobno povjerenje i općeprihvaćene norme kooperativnosti (Rimac i Štulhofer, 2004: 291). Nakon Colemanovog (1988) povezivanja školskog uspjeha s međusobnom suradnjom učitelja, roditelja, susjeda i crkvenih službenika, intenzivirale su se analize i istraživanja odnosa društvenog i ljudskog kapitala u svim područjima društvenog života. Colemanove postavke o važnosti zajedničkog djelovanja potvrđene su zatim u nizu studija koje su koristile početnu Colemanovu tezu. Field (2003) objašnjava da se nakon toga koncept društvenog kapitala počeo koristiti u smislu resursa čiji je izvor u odnosu prema drugima. Prema Putnamu (2000), pak, društveni kapital izražava se prvenstveno kroz društveno djelovanje, odnosno angažman u građanskom društvu. Na taj se način grade društvene mreže: prema Putnamu, one se temelje na zajedničkim vrijednostima i pomažu u izgradnji međusobnog povjerenja, koje pak onda ponovo potpomaže daljnju suradnju. Koncept društvenog kapitala u posljednje se vrijeme sve češće koristi u empirijskim analizama demokratske razvijenosti suvremenih društava (Putnam, 2000; Field, 2003, Rimac, Štulhofer, 2004).

temelj od kojega polaze razmatranja o važnosti društvenog angažmana građana i građanki jest europska tradicija socijalne države. Neokomunitaristi polaze od pretpostavke da su prava individua u zajednici neodvojiva od njihovih dužnosti, a teoretičari "refleksivne modernizacije" naglašavaju novo značenje odnosa individue i društva u suvremenim društvima u kojima izrazito jača individualizacija.

Unatoč razlikama u interpretacijama i polazištima, oba spomenuta pristupa zagovaraju aktivni angažman u zajednici i slažu se da je on ključna pretpostavka razvoja civilnog društva. U prvom dijelu ovog članka stoga se ukratko naznačuju glavni razlozi na temelju kojih su predstavnici neokomunitarizma i teoretičari "refleksivne modernizacije" došli do zaključka o važnosti društvenog angažmana u razvijenim suvremenim društvima. Ova se kratka rasprava uključuje u članak stoga što stvara komparativni kontekst interpretaciji rezultata dobivenih istraživanjem Franjevačkog instituta za kulturu mira, odnosno omogućuje usporedbu stanja u hrvatskom društvu u odnosu na stanje u razvijenim društvima s različitim tradicijama društvenog angažmana.

Pri interpretaciji rezultata dobivenih istraživanjem Franjevačkog instituta za kulturu mira, koja zatim slijedi, posebna se pozornost posvećuje navođenju približno usporedivih podataka dobivenih pri istraživanjima odnosa religije i društvenog angažmana u zajednici u SAD-u, kao najistaknutijem primjeru dobrovoljnog rada i društvenog angažmana u drukčijoj religijskoj tradiciji od ove u Hrvatskoj.

Konačno, budući da se u posljednja dva desetljeća uspješnost demokratskih društava najčešće mjeri razvijenošću društvenog kapitala, a da se stanoviti zaključci o njemu mogu donositi na temelju empirijskih spoznaja o društvenog angažmanu građana i građanki u pojedinom društvu, pertinentni rezultati dobiveni istraživanjem Franjevačkog instituta za kulturu mira, kao i spoznaje dobivene drugim istraživanjima što su se u Hrvatskoj bavila temom dobrovoljnog rada u udrugama, uspoređuju se s rezultatima sličnih istraživanja u postindustrijski moderniziranim društvima.<sup>4</sup> Na samom završetku interpretacije odabranih rezultata istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira, konstatirani nedostatak društvenog angažmana u Hrvatskoj povezuje se izravno sa slabom razvijenošću društvenog kapitala, na temelju spoznaja prethodnih međunarodnih istraživanja koja ukazuju na povezanost društvenog kapitala i društvenih mreža s postmaterijalističkim vrijednostima.

#### "NOVA POLITIČNOST" I ANGAŽMAN U ZAJEDNICI

Dovođenje razvijenosti društvenog kapitala u središte rasprava o demokraciji, naglašavanje važnosti društvenog angažmana i dobrovoljnog rada, te u najopćenitijem smislu problem odnosa građana/ki i vlade, može se smatrati posljedicom činjenice da se politika u suvremenim, gospodarski razvijenim društvima sve manje odvija kao strategijska borba za ostvarivanje vlastitih interesa preko tzv. "velike" ili "makro" stranačke politike.

<sup>4</sup> Istraživanja na koja se misli u Hrvatskoj su prezentirana u radovima Bežovana (2001); Rimca i Štulhofera (2004); Bežovana, Zrinščaka i Vugeca (2005); Črpića i Zrinščaka (2005); Stubbsa (2006a, 2006b), Franca i Šakića (2006); Lakoša i Zrinščaka (2007). Ovi se rezultati dovode u odnos sa spoznajama dobivenim sličnim istraživanjima

u postindustrijski moderniziranim društvima, koje su iznijeli Coleman (1988); Wuthnow (1991, 1993, 1994, 1995, 2004, 2006); Wirthlin Group (1995); Hodgkinson, Weitzman (1996); Inglehart (1997); Gallup (2000); Roehlkepartain, Naftali, Musegades (2000); Etzioni (2001) i Field (2003).

U spomenutim društvima, koja se mogu nazvati i "postindustrijski moderniziranima", interesi se građana/ki sve više ostvaruju ili pokušavaju ostvariti kroz različite "mikro" politike, odnosno različite građanske inicijative, nevladine organizacije, neprofitne i nezavisne udruge, kao i različite oblike rada u zajednici, koji se asociraju s politikom svakidašnjice. O ovakvom pomaku od stranačke politike prema politici svakidašnjice svjedoče i analize glasača i načina glasanja (vidi npr. Goodin, Klingemann, 1996), koje bilježe i objašnjavaju sve rašireniju pojavu apstinencije građana u izborima, nekad smatranim temeljem legitimnosti participativne demokracije. Istodobno se s izbornom apstinencijom, u postindustrijski moderniziranim društvima javlja i sve veći interes i spremnost na uključenje u "vaninstitucionalne oblike političkog izražavanja" (Rimac, 2000:472).

Europski teoretičari poput Meyera i Becka smatraju da je jačanje novih tipova političke subjektivnosti bilo potaknuto padom Berlinskog zida i dokidanjem hladnoratovske podjele. Od početka devedesetih godina javljaju se sve različitiji oblici "subpolitike" svijeta života (Beck, 1997) koji se počinju manifestirati ne samo izvan "sfere države" (Meyer, 1997: 391), nego i izvan sfere novih društvenih pokreta, koji su do osamdesetih godina osiguravali prostor različitim oblicima kolektivnog otpora, od protesta protiv zagađenja okoliša do protesta protiv nuklearnog naoružanja.

Premda se u početku činilo da je riječ o bijegu od politike u nepolitičnost, istraživanja su pokazala da se ne radi o tome, nego o novim oblicima bojkota tradicionalne, "velike" politike. Bojkot se iskazivao upravo u "politici izostajanja" (Beck, 1997), odnosno bavljenju vlastitim identitetom i svijetom života, a ne kolektivnim protestima i stranačkom politikom. Posljedica je bila sve značajnije opadanje mladih u članstvu tradicionalnih političkih stranka, a - s druge strane - pojava specifičnih samoorganiziranih djelovanja "za druge" kroz različite oblike dobrovoljnog humanitarnog rada. Američki teoretičari smatraju da je upravo takav dobrovoljni rad mladih u zajednici, posebno onaj koji uključuje brigu i suosjećanje, postao ključan za razvoj društvenog kapitala (Coleman, 1988; Putnam, 2000) i društvenih mreža (Field, 2003), odnosno "odgovornog građanstva" (Wuthnow, 1995) i "dobrog društva" (Etzioni, 2001; Wuthnow, 2006).<sup>5</sup>

Odbijanje "velike politike" kroz - na prvi pogled - antipolitičko ponašanje "djece slobode" (Beck, 1997) iznenadilo je teoretičare stoga što se činilo da spaja dotad kontradiktorna i isključujuća djelovanja poput "samoostvarenja" i "bivanja tu za druge" (Beck, 1997: 15). No, pokazalo se da su posrijedi zapravo bile manifestacije novih tipova društvenog i političkog angažmana, zasnovane na novom shvaćanju moralnosti. Riječ je o djelovanjima koja potvrđuju teze da "rastući proces individualizacije, istodobno s osamostaljivanjem individua proizvodi i nove mogućnosti zajedništva", temeljene "na

<sup>5</sup> Američki sociolog religije Robert Wuthnow vjeruje da je razvijeni dobrovoljni rad, posebno religijskih institucija u SAD-u, iznimno važan za razvijanje suosjećanja prema svima koji su slabi i potrebni pomoći, što je prema tom autoru pretpostavka tzv. "dobrog društva" (1991). Istražujući ponašanja povezana s dobrovoljnim radom Wuthnow (1994) je, primjerice, ustvrdio da su religiozne osobe u SAD-u suosjećajnije u odnosu na one koje iskazuju individualiziranu

religioznost. U inače atomiziranom američkom društvu, najveću spremnost za dobrovoljni rad pokazuju upravo male religijske grupe unutar kojih dominira suosjećanje. Sve veći broj ljudi uključenih u rad takvih malih religijskih grupa potpore prema Wuthnowu znači i promjenu slike Boga, koji u SAD-u znatno više postaje unutrašnja prisutnost nego transcendentalni autoritet, odnosno sve više intimni tješitelj nego sudac.

dobrovoljnim društvenim mrežama kroz koje individualizirani pojedinci jedni drugima nude međusobnu potporu" (Tomić-Koludrović, 2002b: 89).

Teze prema kojima kultura individualizma istodobno potiče i brigu za druge u zajednici, potvrđivala su i empirijska istraživanja dobrovoljnog rada u SAD-u, provedena tijekom posljednjeg desetljeća (Wuthnow 1995; 2004; 2006). Na temelju spoznaja dobivenih kvantitativnim istraživanjima na reprezentativnom uzorku američke populacije i dopunjenih kvalitativnim istraživanjima (dubinskim intervjuima i promatranjima), američki je sociolog religije Robert Wuthnow (1995; 2004; 2006) ustvrdio da samo teza prema kojoj kultura individualizma istodobno potiče brigu i obavezu prema zajednici, može objasniti na prvi pogled kontradiktorne podatke o tome da su za čak 75% američkog stanovništva samoostvarenje, profesionalni uspjeh i širenje osobnih prostora slobode podjednako važni kao i solidarnost, usmjerenost na opće dobro i spremnost na pomoć u zajednici.

#### NEOKOMUNITARISTIČKI I "REFLEKSIVNO-MODERNIZACIJSKI" PRISTUP VAŽNOSTI DRUŠTENOG ANGAŽMANA U SUVREMENIM DRUŠTVIMA

Kao što je već spomenuto u uvodnom dijelu ovog teksta, dva utjecajna teorijska pristupa, čije su postavke poticajne i u analizi društvenih procesa u zemljama poput Hrvatske, objašnjavaju nove oblike političkog djelovanja i društvenog angažmana u kontekstu jačanja procesa individualizacije u suvremenim društvima. Riječ je o američkim teoretičarima neokomunitarizma (Etzioni, Bellah, Putnam, Taylor, Sandel, Wuthnow) koji naglašavaju novu važnost društvenog djelovanja u zajednici<sup>6</sup>, te europskim teoretičarima "refleksivne modernizacije" i postmoderne (Beck, Giddens, Bauman) koji naglašavaju nove tipove odnosa između individue i društva.

Neokomunitarizmu skloni teoretičari ističu ekstremnu društvenu izoliranost i osamljenost ljudi u suvremenim društvima (Putnam, 2000) te pronalaze dokaze o tome da se - unatoč prevlasti kulture individualizma - u suvremenom kontekstu javljaju i novi načini uspostave zajedništva (Wuthnow, 2006). Teoretičari "refleksivne modernizacije" i postmoderne upozoravaju pak na kontradiktorne posljedice individualizacije, te tvrde da jačanje individualizacije istodobno rezultira oslobađanjem od tradicionalnih veza, ali i prisilama prema novim oblicima vezivanja (Beck, 1986; Bauman, 1992).

Uspoređujući postavke dvaju pristupa, može se reći da je očito kako ni Beck i Bauman ne negiraju potrebu za novim oblicima integracije. Neokomunitaristi, međutim, naglašavaju nužnost razvijanja čvrstih veza u zajednici i jačanje moralnih, društvenih i

<sup>6</sup> Neokomunitarizam se javlja 1990. godine, kada američki sociolog Amitai Etzioni - kao teorijski odgovor na jačanje liberalizma - osniva neprofitnu organizaciju Communitarian Network i objavljuje niz tekstova u kojima piše o potrebi jačanja moralnih, društvenih i političkih temelja društva. Jedan od rezultata tog nastojanja je Etzioniova knjiga *Duh komunitarizma* iz 1995. godine, u kojoj zastupa ideju o nužnosti jačanja moralnih vrijednosti i razvijanja čvrstih

zajedničkih veza u "dobrom društvu" (Etzioni, 2001). Neokomunitarističke ideje razvijene u radovima Etzionija, Bellaha, Putnama, MacIntyreja, Sandela, Taylora i Walzera bile su izložene stalnoj kritici zastupnika liberalizma, prema kojima one prenaplašavaju pojam odgovornosti u odnosu na prava. Unatoč tome, neokomunitarističke su teorije potaknule niz rasprava o važnosti zajednice u suvremenim društvima te o dužnostima i pravima individue u zajednici.

političkih temelja društva. Za razliku od njih, Beck i Bauman smatraju da se novi oblici integracije ne mogu više oslanjati ni na kakva tradicionalna zajedništva.<sup>7</sup>

Kao što se razlikuju u objašnjenju načina na koji se u novim uvjetima može uspostaviti mehanizam društvene integracije, teoretičari spomenutih dvaju pristupa razlikuju se i u shvaćanju općeg profila društvenog angažmana u društvima na koja se njihova objašnjenja odnose. Dok su postavke teoretičara "refleksivne modernosti" utemeljene na europskoj tradiciji socijalne države, koja je u području socijalne politike i socijalne skrbi tradicionalno poticala veći angažman države, neokomunitaristička shvaćanja temelje se na tradiciji socijalnog evangelizma<sup>8</sup>, koja je početkom dvadesetog stoljeća u SAD-u pridonijela jačanju ideje o važnosti dobrovoljnog rada.

No, bez obzira na ovakve razlike u tradicijskim temeljima nuđenih objašnjenja, teoretičari obaju razmatranih pristupa slažu se u tvrdnji da je društveni angažman građana i građanki ključna pretpostavka razvoja civilnog društva. Drugim riječima, bez obzira na razlike između neokomunitarističkih i "refleksivno-modernizacijskih" pristupa, pa čak i na razlike unutar svakog od njih<sup>9</sup>, svi ukazuju na važnost nevladina sektora u području dobrovoljnog rada za zajednicu i u zajednici, kao i na njegovu važnost u izgradnji i održavanju civilno-društvene scene i novih oblika političnosti.

U tom smislu, primjerice, Beck (1986) piše o "subpolitikama" svijeta života, koje se više ne odvijaju u području tradicionalne političnosti, nego u svakodnevnim životu. Neokomunitaristički teoretičari pak govore o nevladinim udrugama i drugim oblicima društvenog i političkog angažmana građana i građanki kao temelju razvoja tzv. "dobrog društva" (Etzioni, 2001, Wuthnow, 2006). Prema tome, bez obzira na to je li riječ o udrugama koje se bave nužnošću zaštite potrošača, zaštite okoliša ili pak zaštite i pomaganja slabijih članova društva, kao i o tome je li riječ o religijskoj organizaciji, profesionalnoj udruzi ili sportskom klubu, postoji teorijski konsenzus o tome da ovakve udruge pridonose rastu društvenog kapitala i jačanju novih tipova političke i društvene subjektivnosti.

Dok je posve evidentno da se novi oblici društvenog angažmana i interesa za zajednicu zasnivaju na radu ovakvih udruga, može se čak reći da se na njemu i općenito zasniva zajedništvo u postindustrijski moderniziranim društvima. Sudjelovanje u radu udruga i pri tome iskazan društveni angažman smatraju se, dakle, ključnim doprinosom razvoju novih načina na koje bi građani mogli utjecati na političke odluke u društvima koje, s

<sup>7</sup> Bauman (1992) tvrdi da suvremena potrošačka društva svoju stabilnost osiguravaju kombinacijom zavođenja i represije te stoga nemaju potrebu za bilo kojim oblikom tradicionalne društvene integracije. Beck (1986) pak tvrdi da u "društvima rizika" više ne funkcioniraju oblici integracije koji su se pozivali na tradiciju, prirodu, religiju ili Boga.

<sup>8</sup> Pokret socijalnog evangelizma, odnosno socijalnog gospela, inicirali su protestantski intelektualci na prijelazu devetnaestog u dvadeseto stoljeće. Njihova ideja da se Kraljevstvo Božje na zemlji utemelji na društvenoj i ekonomskoj demokraciji u

SAD-u pridonijela je ne samo brojnim socijalnim reformama koje su zagovarale Jane Adams i njoj bliske aktivistkinje, nego i općenito jačanju važnosti dobrovoljnog rada usmjerenog na pomaganje najugroženijim osobama u zajednici.

<sup>9</sup> Primjerice, Baumanova (1992) dijagnoza o mogućnosti društvene integracije u postmodernom društvu nije posve bliska Beckovim (1986) razmatranjima o društvenoj integraciji u individualiziranom društvu, a oba navedena teoretičara u svojim postavkama nisu odviše bliska postavkama neokomunitarističkih pristupa.

jedne strane, obilježava rastuća individualizacija, a s druge strane, pojava novih oblika društvenog vezivanja.

Na temelju interpretacija empirijskih istraživanja mladih u Hrvatskoj i Sloveniji, obavljenih na prijelazu stoljeća, može se reći da su i u ovim zemljama, u populaciji mladih, bile primjetne stanovitije pojave koje se mogu povezati sa spomenutim objašnjenjima i društvima na koja se temeljno odnose objašnjenja teoretičara "refleksivne modernizacije" i postmoderne.

S novim oblicima osamostaljivanja individua i u Hrvatskoj su ponegdje nastupili novi oblici društvenih veza koji, doduše manje vidljivo ali zato čvršće, vežu pojedinca uz cjelokupni društveni sustav u kojem živi i radi (Tomić-Koludrović, 2002a: 46-47). Isto tako, tradicionalne se vezanosti za zajednicu u dijelu populacije mladih zamjenjuju novim socijalnim mrežama i zajednicama koje se više ne temelje na podrijetlu ili pripadnosti, istim društvenim položajima ili klasama, nego na estetskim zajednicama i pripadnostima istim životnim stilovima (Tomić-Koludrović, 2002b: 89).

Općenito se možda može reći da procesi karakteristični za globalizaciju, koji dopiru i do Hrvatske, uz razaranje tradicionalnih veza istodobno proizvode i nove mogućnosti zajedništva, utemeljena na dobrovoljnim društvenim mrežama kroz koje individualizirane osobe jedne drugima nude potporu. Samo se takvim "kooperativnim individualizmom" (Ule, 2000) mogu objasniti na prvi pogled međusobno isključujući podaci da se individualizirane osobe istodobno uključuju u dobrovoljno pomaganje drugima.

#### RAZLIKE U POVEZANOSTI RELIGIJE I DRUŠTVENOG ANGAŽMANA U ZAJEDNICI U SAD-U I HRVATSKOJ

Usporedba sa situacijom u SAD-u, koja je - zbog izražene religijske motivacije društvenog angažmana u velikom dijelu američke populacije - pertinentnija za usporedbe s rezultatima istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira, pokazuje međutim znatno drukčiju sliku.

Prije nego što prijedemo na usporedbu pojedinih rezultata spomenutog istraživanja s rezultatima različitih empirijskih istraživanja u SAD-u, potrebno je ipak konstatirati da u općim profilima religijske kulture i motiviranosti za društveno djelovanje u društvenim kontekstima Hrvatske i SAD-a postoje znatne razlike. Isto tako, valja podsjetiti i na vrlo usku povezanost religijski motiviranog društvenog angažmana s područjem društvenih znanosti u američkoj tradiciji.

Američki sociološki klasici rukovodili su se, naime, etičkim imperativom temeljenim na shvaćanju religije kao načina poboljšavanja uvjeta u kojima ljudi žive. Štoviše, neki su od njih i sociologiju vidjeli kao mehanizam za širenje socijalnog evangelizma.<sup>10</sup> Zna li se

<sup>10</sup> I na Odsjeku za sociologiju Sveučilišta u Chicagu sociologija se najprije shvaćala kao neka vrsta "socijalnogospela", odnosno mješavina kršćanskog uvjerenja, znanosti i poboljšavanja svijeta. Naime, dva profesora što su utemeljila sociologiju na

Sveučilištu u Chicagu (Charles R. Henderson i Albion W. Small), bila su istodobno i baptistički župnici te su se poistovjećivali s pokretom socijalne evangelizacije, koji je nastojao demokratizirati politiku, ekonomiju i društvenu sferu.

to, lakše je shvatiti osnovu s koje, primjerice, Robert Wuthnow (2000; 2006)<sup>11</sup> kritizira Putnamove (2000) teze o sve značajnijem osamljivanju građana i građanki SAD-a.<sup>12</sup>

Wuthnow (1993) tvrdi da je tendencija prema privatizaciji, odnosno kultura individualizma temeljna karakteristika američkog društva još od početaka razvoja demokracije, ali naglašava da važan dio američke kulture istodobno predstavlja i spremnost na dobrovoljan rad u zajednici.<sup>13</sup> Isti autor nadalje tvrdi da stanovnici SAD-a i danas trebaju zajednicu te da je većinom pronalaze u religijskim grupama. U tom smislu navodi da čak 64% Amerikanaca/ki smatra da u teškim situacijama mogu računati na pomoć članova vjerske zajednice. Ovo valja usporediti s 50% Amerikanaca/ki koji izjavljuju da mogu računati na pomoć kolega s posla, te 36% onih koji mogu računati na pomoć osoba iz javnih ustanova. Među osobama koje su se izjasnile kao religiozne, još je više, čak 86% ispitanika/ca, navelo da mogu očekivati pomoć od osoba iz svoje vjerske zajednice (Wuthnow, 1993).

Usporede li se ovi podaci o povjerenju američkih građana/ki u vjerske zajednice te javne ustanove pomoći i potpore s podacima iz istraživanja što ga je Franjevački institut za kulturu mira tijekom listopada i studenog 2005. godine proveo na reprezentativnom uzorku hrvatskih građana i građanki, moguće je uočiti značajne razlike. Premda nije riječ o metodološki potpuno usporedivim istraživanjima, usporedbom pojedinih njihovih elemenata ipak je moguće doći do stanovitih spoznaja o hrvatskom društvu, specifično potaknutih ovakvim komparativnim kontekstom.

Unastavku teksta slijede komentari odgovora o tome kome se hrvatski građani i građanke obraćaju za pomoć u teškim životnim situacijama, koliko sudjeluju u dobrovoljnom radu, koliki je društveni angažman mladih, te kako su dobno, rodno i religijski razvrstani odgovori na pitanja o sudjelovanju u radu udruga i razlozima društvenog djelovanja. Rezultati istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira pritom se promatraju kroz prizmu mogućih budućih razmatranja o njima kao o indikatorima razvijenosti društvenog kapitala, te uspoređuju s odabranim rezultatima američkih istraživanja. Potonje se čini

<sup>11</sup> U želji za isticanjem nužnosti jačanja religije i morala u javnom životu, Wuthnow zagovara pojmove "dobrog društva" i "refleksivne demokracije". "Dobro društvo" potiče "refleksivnu demokraciju", a ona pretpostavlja građane s odgovornošću kritičkog mišljenja o temeljnim društvenim vrijednostima.

<sup>12</sup> Robert Putnam je 2000. godine objavio knjigu "Kuglati se sam" (*Bowling Alone*) u kojoj tvrdi da su Amerikanci/ke društveno izolirani. U potvrdu toj tezi navodi da su se u SAD-u individualizirale čak i tradicionalno grupne aktivnosti poput kuglanja. Umjesto grupnog natjecanja, kuglanje prema Putnamu sve više postaje natjecanje sa samim sobom. Dvorane za kuglanje opremljene su velikim TV ekranima koji još više potiču osjećaj osamljenosti. Umjesto nekadašnjih međusobnih navijanja, u vremenu dok se čeka sljedeći vlastiti izlazak na teren, sve se više gleda

u ekrane. Izostaju i nekadašnji rituali zajedničkog izlaska na večeru nakon kuglanja. Amerikanci/ke osamljuju se i stoga što slobodno vrijeme u kući sve više provode u individualnim aktivnostima kao što je gledanje TV programa po vlastitom izboru na vlastitom televizoru u vlastitoj sobi (Putnam, 2000).

<sup>13</sup> Još je Alexis de Tocqueville (1995 [1835]) smatrao tendenciju prema privatizaciji i individualizaciji jednim od temeljnih problema demokracije u SAD-u. Ekonomsko nadmetanje i demokratizacija po njemu su poticaj socijalnom atomizmu u kojem individue postaju zaokupljene privatnim interesima, što ih sprječava u sudjelovanju u društvenom životu i potiče nastajanje konzumerističkog odnosa prema politici. Istodobno, međutim, postoji jednako snažna sklonost Amerikanaca uključivanju u različita udruženja što sprječava degeneraciju demokracije u despotizam i neslobodu.

stoga što rezultati istraživanja provedenih u SAD-u istodobno predstavljaju mogućnost usporedbe s religijski drukčije profiliranom kulturom, kao i stanjem u postindustrijski moderniziranom društvu.

#### OBRAĆANJE ZA POMOĆ U TEŠKIM ŽIVOTNIM SITUACIJAMA KAO INDIKATOR DRUŠTVENOG KAPITALA

Već i kratka analiza odgovora o obraćanju za pomoć u teškim životnim situacijama u dvama uspoređivanim društvenim kontekstima pokazuje da među njima postoje značajne razlike. U Hrvatskoj tako čak 92,7% ispitanika/ca u teškim životnim situacijama nikada ne bi otišlo po pomoć u savjetovalište ili na terapiju. Podatak valja usporediti s onim o 35% Amerikanaca/ki koji bi potražili takvu vrstu pomoći, odnosno tek 65% Amerikanaca/ki koji/e to ne bi nikad učinili/e.

Građani i građanke Hrvatske, također, u izuzetno visokom postoku ne očekuju pomoć ni od institucije Crkve, premda 57,3% cjelokupne populacije u Hrvatskoj smatra da im Crkva može puno toga reći i pomoći. Javlja se raskorak između deklarativnog i stvarnog očekivanja: premda više od polovice ispitanika/ca misli da bi im Crkva mogla pomoći, u stvarnosti od nje ne očekuju pomoć. Na konkretno pitanje kome se obraćaju za pomoć u situacijama u kojima im je teško, 73,3 % ih odgovara da se nikada ne bi obratilo za pomoć svećenicima. Posebno je indikativno da to nikada ne bi učinilo 83,5% muškaraca u odnosu na 63,9% žena, kao i to da se svećenicima za pomoć nikada ne bi obratilo čak 68,9% religioznih osoba.

Tablica br. 1: Obraćanje za pomoć svećeniku

|              |              | Nikad |      | Povremeno |      | Redovito |     | b.o. |     | Ukupno |     |
|--------------|--------------|-------|------|-----------|------|----------|-----|------|-----|--------|-----|
|              |              | N     | %    | N         | %    | N        | %   | N    | %   | N      | %   |
| Spol         | muško        | 496   | 83,5 | 81        | 13,6 | 14       | 2,3 | 4    | 0,6 | 594    | 100 |
|              | žensko       | 409   | 63,9 | 197       | 30,7 | 28       | 4,4 | 7    | 1,1 | 641    | 100 |
| Obrazovanje  | OŠ           | 294   | 65,6 | 127       | 28,2 | 27       | 6,0 | 1    | 0,2 | 449    | 100 |
|              | SSS          | 476   | 77,0 | 124       | 20,0 | 11       | 1,8 | 8    | 1,2 | 619    | 100 |
|              | VŠS          | 45    | 82,1 | 8         | 14,6 | 1        | 1,0 | 1    | 2,3 | 54     | 100 |
|              | VSS          | 83    | 79,6 | 17        | 16,6 | 3        | 3,1 | 1    | 0,7 | 104    | 100 |
|              | nepoznato    | 7     | 79,1 | 2         | 20,9 |          |     |      |     | 9      | 100 |
| Religioznost | religiozan   | 662   | 68,9 | 254       | 26,4 | 39       | 4,1 | 6    | 0,6 | 961    | 100 |
|              | nereligiozan | 205   | 88,4 | 20        | 8,5  | 3        | 1,2 | 4    | 1,9 | 231    | 100 |
|              | ateist       | 38    | 90,1 | 4         | 9,9  |          |     |      |     | 42     | 100 |
| Ukupno       |              | 905   | 73,3 | 278       | 22,5 | 42       | 3,4 | 11   | 0,9 | 1235   | 100 |

Za pomoć se časnim sestrama pak nikada ne bi obratilo čak 87,6% opće populacije. Kada je riječ o religioznima, to nikada ne bi učinilo čak 86,1 % osoba.

Tablica br. 2: Obračanje za pomoć časnoj sestri

|              |              | Nikad |      | Povremeno |      | Redovito |     | b.o. |     | Ukupno |     |
|--------------|--------------|-------|------|-----------|------|----------|-----|------|-----|--------|-----|
|              |              | N     | %    | N         | %    | N        | %   | N    | %   | N      | %   |
| Spol         | muško        | 560   | 94,3 | 24        | 4,1  | 6        | 1   | 4    | 0,6 | 594    | 100 |
|              | žensko       | 521   | 81,3 | 106       | 16,5 | 7        | 1,1 | 7    | 1,1 | 641    | 100 |
| Obrazovanje  | OŠ ili manje | 359   | 80,1 | 77        | 17,2 | 11       | 2,5 | 1    | 0,2 | 449    | 100 |
|              | SSS          | 565   | 91,4 | 46        | 7,4  |          |     | 8    | 1,2 | 619    | 100 |
|              | VŠS          | 51    | 93,5 | 2         | 3,2  | 1        | 1   | 1    | 2,3 | 54     | 100 |
|              | VSS          | 97    | 92,8 | 5         | 5,1  | 1        | 1,4 | 1    | 0,7 | 104    | 100 |
|              | nepoznato    | 9     | 100  |           |      |          |     |      |     | 9      | 100 |
|              |              |       |      |           |      |          |     |      |     |        |     |
| Religioznost | religiozan   | 827   | 86,1 | 116       | 12,1 | 12       | 1,2 | 6    | 0,6 | 961    | 100 |
|              | nereligiozan | 216   | 93,2 | 10        | 4,3  | 1        | 0,6 | 4    | 1,9 | 231    | 100 |
|              | ateist       | 38    | 90,1 | 4         | 9,9  |          |     |      |     | 42     | 100 |
| Ukupno       |              | 1081  | 87,6 | 130       | 10,5 | 13       | 1,1 | 11   | 0,9 | 1235   | 100 |

U smislu profila religijske kulture, ovakvi rezultati ukazuju na hijerarhijski strukturirano katoličanstvo koje se povezuje s manjom spremnošću na angažman u civilnom društvu i manjim stupnjem društvene integriranosti, pa i u aspektu kad bi se od Crkve - deklarativno označene kao važne u ovom pogledu - mogla očekivati pomoć.

Potpota i pomoć u Hrvatskoj najčešće se traži u obitelji (90% ispitanika/ca ako ih muči neki problem povremeno se i redovito obraćaju obitelji), u razgovoru s partnerom/icom (78,2% povremeno i redovito), s prijateljima (72,8%) ili prijateljicama (63,3%). Kada je riječ o razlozima obraćanja za pomoć crkvenim službenicima, indikativno je da je to znatno više i češće pomoć koja je povezana s takozvanim "krajnjim pitanjima" a ne svakodnevnim životnim situacijama. Primjerice, pomoć svećenika traži se najčešće u krizama vjere, kad se sumnja u Boga (61,7%), kad se razmišlja o smrti (51,8%), kad je tko teško bolestan (48,7%), kad se pita o smislu života (42,0%) ili kada je tko osamljen (36,6%).

Općenito govoreći, odgovori hrvatskih građana i građanki na pitanja o tome kome bi se obratili u teškim životnim situacijama, ukazuju na to da se na pomoć računa najviše u obiteljskom ili prijateljskom krugu, što se može interpretirati kao indikator slabe razvijenosti društvenog kapitala.

#### SUDJELOVANJE U DOBROVOLJNOM RADU I UDRUGAMA KAO INDIKATOR DRUŠTVENOG KAPITALA

U sve razgranatijim istraživanjima o društvenom kapitalu, kao pokazatelj njegove razvijenosti upotrebljava se, između ostalog i stupanj sudjelovanja u dobrovoljnom radu. Općenito govoreći, sudjelovanje u civilnom društvu neki istraživači smatraju najčešćim indikatorom formalnog društvenog kapitala (Wallace, Pichler, 2006). Premda istraživanje Franjevačkog instituta za kulturu mira nije provedeno s eksplicite takvim ciljem, podaci dobiveni njime o sudjelovanju u radu neke od udruga civilnog društva mogu stoga također poslužiti kao stanovit indikator stupnja razvijenosti društvenog kapitala u Hrvatskoj. Zbog specifičnog profila istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira, te nastavka

komparativne kontekstualizacije različitih profila religijskih kultura, koja je započeta u prethodnom odjeljku ovog teksta, podaci dobiveni istraživanjem ponovno se uspoređuju s rezultatima sličnih istraživanja provedenih u SAD-u.

Zbog već spomenute tradicije socijalnog evangelizma, u SAD-u su religiozne osobe znatno sklonije pomagati u zajednici od nereligioznih, ali također se i općenito društveno i politički angažirati (Wuthnow, 1993). Ovakvu procjenu potvrđuju i istraživanja, primjerice ono Gallupova instituta (2000), koje je pokazalo da 78% aktivnih vjernika poklanja hranu, odjeću i imovinu onima kojima je pomoć potrebna (u usporedbi sa 66% ostalih američkih građana/ki). Isto tako, 73% aktivnih vjernika u SAD-u (u odnosu na 66% ostalih) daje novčane priloge u karitativne svrhe, a 46% aktivnih vjernika (u odnosu prema 32% ostalih) dobrovoljno radi u dobrotvorne svrhe. Prema rezultatima istog istraživanja, u SAD-u aktivni vjernici imaju znatno vidljiviju ulogu u zajednici od ostalih američkih građana/ki, jer su aktivniji ne samo u dobrovoljnom radu nego i u političkom angažmanu, barem ako je riječ o spremnosti izlaska na izbore i spremnosti na opći angažman u rješavanju problema u zajednici (Gallup, 2000).

Pri interpretaciji ovakvih rezultata valja također napomenuti da je religija u SAD-u temeljni referentni sustav i mnogim grupama koje nisu primarno religijske. Prema Wuthnow (1994) ona igra ključnu ulogu u izgradnji i održavanju civilnog društva jer ga opskrbljuje vrijednostima koje podržavaju dobrovoljni rad i pružanje pomoći u zajednici. Do takvog je zaključka Wuthnow (1994) došao na temelju istraživanja načina na koje američki građani/ke grade društvene mreže. Riječ je o istraživanju koje je pokazalo da se čak 40% ukupne populacije SAD-a starije od 18 godina, pet i više sati tjedno angažira u radu u dobrotvorne svrhe, što Wuthnow smatra iznimno važnim doprinosom funkcioniranju civilnog društva. Isto tako, oko 75 milijuna osoba u SAD-u je uključeno u grupe koje se redovito sastaju i nude potporu svojim članovima (Wuthnow, 1994: 14), pri čemu je 39 % njih uključeno u najmanje dvije do tri grupe, a polovica njih je u takve grupe uključena već pet i više godina.<sup>14</sup>

Premda je religijska motivacija važna za sudjelovanje u dobrovoljnom radu za zajednicu, Wuthnow (1994) smatra da nije točna percepcija prema kojoj su samo pripadnici/e religijskih grupa zainteresirani/e za dobrovoljni rad. On smatra da većina Amerikanaca/ki znatno češće opisuje vlastitu želju za pomoći drugima u terminima samoispunjenja, nego u teološkim terminima, te da se pri tom radije pozivaju na osobne razloge, nego na religijska načela.

Na temelju ovakve procjene, moglo bi se ustvrditi da je velikim dijelom riječ o angažmanu koji je znatno općenitije društvene naravi, odnosno o angažmanu koji je možda čak više povezan s liberalnim konceptom tzv. "minimalne države", nego s religijskom

<sup>14</sup> Prema rezultatima istraživanja provedenoga na reprezentativnom nacionalnom uzorku, Wuthnow (1991) je i ranije utvrdio da Amerikanci svake godine provedu 20 milijardi sati u dobrovoljnom radu na pomaganju drugima. Na temelju spoznaja dobivenih dubinskim intervjuima došao je do zaključka da su Amerikanci/ke voljni/ne pomoći motivirani različitim razlozima koji proizlaze iz temeljne želje da se učini nešto dobro, premda je riječ o različitim oblicima pomoći (od uključivanja u dobrovoljne spasilačke grupe, preko dobrovoljnog

rada liječnika specijalista koji zajednici nude svoja profesionalna znanja nekoliko sati tjedno, do različitih oblika potpore koje nude male grupe različitih vjerskih zajednica). Motiviranost na pomoć povezana je s kulturnom tradicijom koja individualnost, kao jednu od temeljnih američkih vrijednosti, spaja s altruizmom. Otuda mnogi Amerikanci/ke objašnjavaju svoju želju da pomognu drugima (individualnim) osjećajem samo-ispunjenja, a ne načelnim religijskim razlozima.

motivacijom. Ovakav angažman ne samo da je važan dio američke tradicije, nego ga još dodatno potiče i država različitim oblicima financijske podrške nevladinom sektoru, u želji oslobađanja od dijela obaveza koje je imala tijekom dominacije "države blagostanja".<sup>15</sup> Prema konceptu "minimalne države" civilno društvo, civilno-društveni aktivizam, civilno-društveni angažman i dobrovoljne organizacije preuzimaju na sebe odgovornost za sve ono u sferi socijalnoga iz čega se država u međuvremenu povukla. U tom se smislu može reći da civilno društvo danas u SAD-u funkcionira kao dopuna "minimalne" države.

Iako je SAD postindustrijski modernizirana zemlja, koja uz to ima snažnu tradiciju individualizma, prema rezultatima navedenih istraživanja moglo bi se zaključiti da rastuća individualizacija povezana s aktualnim stupnjem modernizacijskog procesa, ne smanjuje altruizam niti količinu vremena što ga njezino stanovništvo odvaja za dobrovoljni rad u zajednici. Uz ranije navedene podatke, u prilog ovome govori i činjenica da je trećina populacije SAD-a uključena u rad više od jedne dobrotvorne organizacije, koje se bave različitim aktivnostima (Gallup, 2000).

U Hrvatskoj pak, koja je procesom individualizacije zahvaćena znatno manje od SAD-a, prema rezultatima istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira iz 2005. godine, tek je 3,1% građana/ki Hrvatske sudjelovalo u radu neke od udruga<sup>16</sup>. I druga istraživanja ukazuju na izuzetno nizak postotak građana/ki koje u Hrvatskoj odvajaju svoje vrijeme za

<sup>15</sup> Pojam "država blagostanja" ili "socijalna država" odnosi se na nastojanje vlada da prilagodbom tržišnih sila osiguraju mogućnost ostvarenja socijalnih usluga u susretu s društvenim problemima kao što su bolest, nezaposlenost ili odlazak u mirovinu. Prvi elementi "socijalne države" javljaju se već sredinom 16. st. u Engleskoj, u kojoj je tada vladao strah od društvenih nemira, potaknut pitanjima društvene kontrole i društvenog blagostanja. Prihvaćajući stav da je siromaštvo rezultat ekonomskih sila izvan pojedinca, lokalni okruzi u Engleskoj tada počinju skupljati novac za siromašne. *The Poor Law Act* već 1601. uvodi formalnu klasifikaciju siromašnih u kojoj razlikuje nemoćne siromašne, zdrave siromašne i dosljedne neradnike. U međuvremenu se siromaštvo još više produbilo zbog procesa industrijalizacije koji je smanjio poljoprivredno stanovništvo, a da tvornice istodobno nisu uspijevale zaposliti sve koji su napustili poljoprivredna imanja i došli u gradove. Radnici u tvornicama suočavali su se također s lošim plaćama i uvjetima rada. U susretu s činjenicom da je krajem devetnaestog stoljeća 45% radničke klase iznad 65 godina u Engleskoj bilo siromašno, počela se mijenjati politička klima i poticati država da ona preuzme brigu o socijalnom i mirovinskom osiguranju. Ulogu države u tom su pravcu ojačali Prvi svjetski rat i velika ekonomska kriza 1929. godine. U tom se kontekstu razrađuje državni intervencionizam u ekonomiju, koji je

trebao osigurati da svi mogu živjeti bez straha od oskudice. Nizom mjera država u zapadnim industrijskim zemljama počeo se garantirati minimalni standard življenja za sve stanovnike, dok su prihodi iznad toga bili prepušteni slobodnom tržištu i poduzetništvu. Budući da je ekonomska politika zapadnih vlada nakon Drugog svjetskog rata bila pod utjecajem ekonomista Johna Maynarda Keynesa, koji je smatrao da vlade trebaju sudjelovati u osiguranju pune zaposlenosti, takva se država naziva i keynesijanskom. Sredinom sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća u većini razvijenih zapadnih zemalja bilježi se kriza "države blagostanja" ili "socijalne države", prouzročena ekonomskom krizom i tzv. "naftnim šokom", odnosno oskudicom i povećanjem cijena nafte. Posljedica je bio ponovni rast nezaposlenosti, koji je pokazao da socijalna država zavisi o razvijenoj ekonomiji. Kraj "države blagostanja" označili su izbori na samom kraju sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća u SAD-u i Velikoj Britaniji, koji su doveli na vlast konzervativne neoliberalne vlade. One zagovaraju koncept "minimalne države" koja je kritična prema velikom javnom trošenju i stvaranju kulture ovisnosti, te brigu o slabima nastoji prepustiti dobrovoljnom sektoru.

<sup>16</sup> Siniša Zrinščak (2005: 21) smatra da je hrvatski izraz "uduga" sinonim izrazu "dobrovoljna organizacija". Upotrebljavaju se također i izrazi "neprofitne organizacije" i "neprofitni sektor".

sudjelovanja u dobrovoljnom radu u različitim udrugama<sup>17</sup> ili dobrovoljnim organizacijama u području civilnog društva.<sup>18</sup> Iz toga se može zaključiti da je Hrvatska, prema udjelu dobrovoljnog neplaćenog rada i društvenog angažmana u području civilnog društva, daleko iza i SAD-a, ali i europskih zemalja.<sup>19</sup>

Isto tako valja napomenuti da se u SAD-u bilježi porast broja mladih angažiranih u različitim oblicima društvenog djelovanja, aktivizma i voluntarizma (Roehlkepartin, Naftali, Musegades, 2000). Za razliku od toga, prema podacima dobivenim istraživanjem Franjevačkog instituta za kulturu mira, u Hrvatskoj je tek 1,4% mladih od 18 do 30 godina uključeno u rad udruga, i to 0,4% u neku od udruga povezanih s borbom protiv ovisnosti, 0,4% u udrugu vojnih veterana Hvidru, 0,3% u udruge koje se bave modelarstvom, 0,2%

<sup>17</sup> Prema rezultatima istraživanja "Javno mnijenje: stavovi javnosti o nevladinim organizacijama 2006." Instituta društvenih znanosti "Ivo Pilar", u Hrvatskoj je samo 4,1% osoba aktivno u nekoj udruzi u svojstvu članova-volontera. Prema tom istraživanju, samo 8,8% opće populacije u Hrvatskoj smatra se članom neke udruge, pri čemu je 4,1% u članstvu ali ne i aktivno, 4,1% se odnosi na aktivno članstvo, a 0,7% je profesionalno aktivno u udruzi jer za svoj rad prima plaću (Franc, Šakić, 2006: 44).

<sup>18</sup> Znatno veći postotak sudjelovanja hrvatskih građana/ki u civilnom društvu pokazao se u istraživanju iz 1999. godine, koje je prema metodologiji Europskog istraživanja vrednota (The European Values Study) proveo tim Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na čelu s prof. dr. sc. Josipom Balobanom. Prema rezultatima tog istraživanja, u Hrvatskoj 21,3% osoba obavlja neku vrstu dobrovoljnog neplaćenog rada, a 29,9% opće populacije pripada nekoj "dobrovoljnoj organizaciji". Od toga 12,9% pripada religioznim ili crkvenim organizacijama, 11,9% organizacijama športa ili rekreacije, 10,6% sindikatima, 5,6% odgojno-obrazovnim, umjetničkim, muzičkim ili kulturnim aktivnostima, 3,7% političkim strankama ili grupama, 3,2% profesionalnim udrugama, 3,1% dobrovoljnim organizacijama koje se bave zdravstvom, 2,2% ženskim grupama, 2,1% socijalnim organizacijama za starije osobe s hendikepom ili siromašne, 2,1% organizacijama za očuvanje okoliša, ekologije i prava životinja, 2,1% organizacija koje se odnose na aktivnosti mladih (poput izviđača, klubova mladih, vodiča) te 7,8% ostalim organizacijama. Riječ je o organizacijama "s manje od 2% članstva (lokalne organizacije za pitanja poput siromaštva, zapošljavanja, stanovanja, jednakosti rasa, organizacije za razvoj Trećeg svijeta ili ljudska prava, mirovni pokret), te kategorija 'druge grupe', za koju su se opredijelili sami ispitanici

(njih 4,4%) (Zrinščak, 2005: 34). Evidentna je velika razlika u postotku osoba uključenih u dobrovoljni rad na temelju istraživanja EVS-a iz 1999. godine i istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira iz Splita iz 2005. godine, prema kojem samo 3,1% osoba sudjeluje u radu udruga. Ova razlika može biti posljedica činjenice da je u EVS-ovu istraživanju u dobrovoljne organizacije bilo uključeno također i članstvo u religioznim i crkvenim organizacijama, sindikatima, te sportu i rekreaciji, dakle, organizacijama koje u hrvatskim uvjetima podrazumijevaju prvenstveno tzv. pasivno članstvo. Za razliku od EVS-ova istraživanja, istraživanje Franjevačkog instituta za kulturu mira (na kojem se temelje zaključci o izuzetno niskom postotku osoba koje su u Hrvatskoj uključene u dobrovoljni rad), ispitivalo je samprocijenjenu spremnost za aktivan angažman u udrugama. Slični rezultati (4,1% osoba-aktivnih članova udruga) dobiveni su i istraživanjem Instituta "Ivo Pilar" iz 2006. godine.

<sup>19</sup> Prema Europskom istraživanju vrijednosti (EVS) iz 1999. godine 47,7% građana u Europi je izjavilo da pripada nekoj dobrovoljnoj organizaciji, pri čemu 26,1% obavlja dobrovoljni rad za te organizacije. Na temelju istraživanja realiziranog po istoj metodologiji 1999. godine u Hrvatskoj, čini se da je i u Hrvatskoj visok postotak članstva u dobrovoljnim organizacijama. Naime, čak 39,9% opće populacije pripada nekoj dobrovoljnoj organizaciji, te 21,6% za njih dobrovoljno radi. To istraživanje, međutim, kako je već rečeno, u popis dobrovoljnih organizacija ubraja podjednako religijske i crkvene organizacije, sindikate, političke stranke, kao organizacije za sport i rekreaciju. Pri tome je vidljivo da većina populacije i u Hrvatskoj i u Europi pripada religiozno-crkvenim i sportsko-rekreativnim organizacijama te sindikatima, a sasvim mali broj socijalnim, ekološkim, ženskim ili nekim drugim organizacijama (Baloban, 2005: 262-263).

u dobrovoljna vatrogasna društva, 0,1% u neku sportsku udrugu i 0,1% u udruge za zaštitu ženskih prava.

Tablica br. 3: Sudjelovanje u radu neke od udruga prema dobi

|                |                  | U Hrvatskoj postoje različite udruge. Sudjelujete li u radu neke od tih udruga? |       |    |      |              |     |        |      |
|----------------|------------------|---------------------------------------------------------------------------------|-------|----|------|--------------|-----|--------|------|
|                |                  | ne                                                                              |       | da |      | bez odgovora |     | Ukupno |      |
|                |                  | N                                                                               | %     | N  | %    | N            | %   | N      | %    |
| Dob ispitanika | 18-30 godina     | 270                                                                             | 98,2% | 4  | 1,4% | 1            | ,4% | 275    | 100% |
|                | 31-45 godina     | 323                                                                             | 95,3% | 15 | 4,5% | 1            | ,2% | 339    | 100% |
|                | 46 godina i više | 598                                                                             | 96,4% | 19 | 3,1% | 3            | ,5% | 621    | 100% |
| Ukupno         |                  | 1191                                                                            | 96,5% | 38 | 3,1% | 5            | ,4% | 1235   | 100% |

Ove podatke o sudjelovanju mladih u radu udruga nije moguće izravno uspoređivati s podacima dobivenim Gallupovim istraživanjem mladih u SAD-u, prema kojima devet od deset mladih smatra da je dobrovoljni rad važan ili izuzetno važan dio slike koja čini tzv. "dobrog građanina" (Gallup, 2000: 73), no ovako visoko vrednovanje dobrovoljnog rada ipak ukazuje na značajne razlike u odnosu na situaciju u hrvatskom društvu. Visoko vrednovanje dobrovoljnog rad mladih u SAD-u može se dijelom objasniti i time što takav rad visoko vrednuju i potiču škola i roditelji.<sup>20</sup> Prema rezultatima drugog istraživanja na sličnu temu, pokazalo se da čak 95% mladih Amerikanaca/ki vjeruje da je za mlade izuzetno važno shvatiti, naučiti i prakticirati dobrovolji rad (Wirthlin Group, 1995: 14-16).

Pri komentiranju rezultata istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira na temu sudjelovanja u radu udruga, valja spomenuti da je recentno istraživanje odabranog segmenta mladih (studentska populacija u Zagrebu)<sup>21</sup> ipak pokazalo znatno veći stupanj sudjelovanja u dobrovoljnom radu nego što bi se moglo očekivati na temelju navedenog postotka potvrdnih odgovora o sudjelovanju mladih u radu udruga u Hrvatskoj, dobivenog istraživanjem reprezentativnog uzorka hrvatskog stanovništva.

Istraživanje Franjevačkog instituta za kulturu mira nije ispitivalo ulogu religijskih ustanova u odluci za sudjelovanje u radu udruga u Hrvatskoj. S obzirom na prethodno iznošene usporedbe profila religijskih kultura u SAD-u i Hrvatskoj, zanimljivo je međutim ponovo navesti Wuthnowljev (1993) tvrdnju da Crkva (odnosno crkve i denominacije) u SAD-u još uvijek predstavljaju temelj za uspostavu identiteta, vrijednosti i vrijednosnih orijetancija svim građanima/kama SAD-a, a ne samo religioznim osobama. Zbog toga ne čudi da su u porastu dobrovoljnog rada među mladima u SAD-u značajnu ulogu odigrale

<sup>20</sup> Istraživanje koje je provela američka osiguravajuća kompanija "Prudential" 1995. godine pokazalo je da 40% anketiranih srednoškolaca izjavljuje da škole potiču dobrovoljan rad, a 32% da dobrovoljni rad potiču roditelji ili drugi članovi obitelji (Hodgkinson, Weitzman, 1996: 56).

<sup>21</sup> Prema istraživanju volontiranja studenata Sveučilišta u Zagrebu, provedenom na uzorku od 600 osoba u svibnju i lipnju 2006. godine,

pokazalo se da čak 42,3% ispitanika/ca volontira, pri čemu, doduše, najveći dio (32,8%) to čini samo povremeno, a mnogo manji redovito (tjedno 7% ili mjesečno 2,5%). Ne volontira uopće 53,7% studenata. Na pitanje o broju sati volontiranja rezultati su pokazali da su ispitanici u prosjeku volontirali 8,56 sati mjesečno (Lakoš, Zrinščak, 2007: 3-4).

upravo religijske ustanove. O tome svjedoče podaci da je 53% mladih Amerikanaca/ki prvi put nešto naučilo o dobrovoljnom radu u vlastitim vjerskim zajednicama, u odnosu na 22% onih koji su prva volonterska iskustva stjecali u školi ili 47% onih koji su o dobrovoljnom radu učili negdje drugdje (Hodgkinson, Weitzman, 1996: 14-30). U budućim istraživanjima sudjelovanja u radu udruga u Hrvatskoj bilo bi također potrebno uvrstiti pitanja koja bi pružila odgovore o tome: koliko ustanove važne za socijalizaciju motiviraju mlade na sudjelovanje u radu udruga i općenito u civilnom društvu?

U suprotnosti s uvriježenim mišljenjem prema kojem se u rad udruga u Hrvatskoj češće uključuju žene nego muškarci, istraživanje Franjevačkog instituta za kulturu mira iz 2005. godine, baš kao i istraživanje EVS-a iz 1999. godine, pokazuju da su u takve oblike rada češće uključeni muškarci. Prema rezultatima istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira, u rad udruga uključeno je 4,9% muškaraca u odnosu prema samo 1,5% žena. Iako razlika u postocima nije prevelika, s obzirom na to da je postotak svih uključenih u rad udruga izuzetno nizak (3,1%), ipak je očito da su u udrugama u Hrvatskoj znatno više zastupljeni muškarci nego žene.

Tablica br. 4: Sudjelovanje u radu neke od udruga prema spolu, obrazovanju i religioznosti

|              |                  | U Hrvatskoj postoje različite udruge. Sudjelujete li u radu neke od tih udruga? |       |    |      |              |       |        |      |
|--------------|------------------|---------------------------------------------------------------------------------|-------|----|------|--------------|-------|--------|------|
|              |                  | ne                                                                              |       | da |      | bez odgovora |       | Ukupno |      |
|              |                  | N                                                                               | %     | N  | %    | N            | %     | N      | %    |
| Spol         | Muško            | 560                                                                             | 94,3% | 29 | 4,9% | 5            | ,9%   | 594    | 100% |
|              | Žensko           | 632                                                                             | 98,5% | 10 | 1,5% |              |       | 641    | 100% |
| Obrazovanje  | OŠ ili manje     | 441                                                                             | 98,3% | 8  | 1,7% |              |       | 449    | 100% |
|              | SSS              | 591                                                                             | 95,5% | 24 | 3,9% | 3            | ,5%   | 619    | 100% |
|              | VŠS              | 52                                                                              | 95,8% | 2  | 4,2% |              |       | 54     | 100% |
|              | VSS              | 100                                                                             | 95,8% | 4  | 4,2% |              |       | 104    | 100% |
|              | nepoznato        | 7                                                                               | 80,8% |    |      | 2            | 19,2% | 9      | 100% |
| Religioznost | religiozan       | 927                                                                             | 96,4% | 32 | 3,3% | 3            | ,3%   | 961    | 100% |
|              | nereligiozan     | 223                                                                             | 96,1% | 6  | 2,8% | 2            | 1,1%  | 231    | 100% |
|              | uvjereni ateisti | 42                                                                              | 99,1% | 0  | ,9%  |              |       | 42     | 100% |
| Ukupno       |                  | 1191                                                                            | 96,5% | 38 | 3,1% | 5            | ,4%   | 1235   | 100% |

Kao razlog koji bi ih naveo na društveno djelovanje, žene u najvećem postotku (52,6%) navode "pomoć drugim članovima zajednice", čemu slijedi "poboljšanje prava slabijih društvenih skupina", dok muškarci u najvećem postotku (51,9%) na prvom mjestu navode "poboljšanje kvalitete življenja u društvu", čemu slijedi "pomoć drugim članovima zajednice".

Neznatan postotak žena uključenih u djelovanje udruga u Hrvatskoj mogao bi se tumačiti njihovom općenitom nezainteresiranošću za tradicionalnu "veliku politiku" (Tomić-Koludrović/Kunac, 2000), ali i "trostrukom opterećenošću žena" (Tomić-Koludrović/Kunac, 2000), koja uključuje rad izvan kuće, rad u kući i rad na dodatnim poslovima koji pridonose povećanju mjesečnog prihoda.

Tablica br. 5. Razlozi za društveno djelovanje prema spolu

|                                               |    | Muškarac |      | Žena |      |
|-----------------------------------------------|----|----------|------|------|------|
|                                               |    | N        | %    | N    | %    |
| Pomoć drugim članovima zajednice              | Da | 263      | 44,2 | 337  | 52,6 |
|                                               | Ne | 331      | 55,8 | 304  | 47,4 |
| Poboljšanje prava slabijih društvenih skupina | Da | 197      | 33,2 | 242  | 37,7 |
|                                               | Ne | 397      | 66,8 | 399  | 62,3 |
| Poboljšanje kvalitete življenja u društvu     | Da | 308      | 51,9 | 294  | 45,9 |
|                                               | Ne | 286      | 48,1 | 347  | 54,1 |
| Zaštita osobnih prava i interesa              | Da | 140      | 23,6 | 145  | 22,6 |
|                                               | Ne | 454      | 76,4 | 496  | 77,4 |
| Kreativno ispunjavanje slobodnog vremena      | Da | 100      | 16,9 | 107  | 16,6 |
|                                               | Ne | 493      | 83,1 | 534  | 83,4 |
| Nemogućnost zaposlenja u vlastitoj struci     | Da | 62       | 10,4 | 73   | 11,4 |
|                                               | Ne | 532      | 89,6 | 568  | 88,6 |
| Ugled, prestiž i materijalna korist           | Da | 26       | 4,4  | 24   | 3,7  |
|                                               | Ne | 568      | 95,6 | 617  | 96,3 |

Za razliku SAD-a gdje se, prema Wuthnowu (1993), praktični vjernici/e pokazuju znatno društveno i politički aktivnijima od ostatka populacije u radu u udrugama i u lokalnoj zajednici<sup>22</sup>, u Hrvatskoj se pokazuje ne samo da je sudjelovanje u aktivnostima civilno-društvenog sektora općenito iznimno nisko<sup>23</sup>, nego i to da takav rad nije u pozitivnoj korelaciji s religioznošću. Prema rezultatima istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira (2005), vidljivo je da je postotak religioznih osoba koje sudjeluju u radu udruga tek neznatno viši (iznosi 3,3%) u odnosu na postotak svih građana koji sudjeluju u takvom radu (3,1%). Razlike su male i ako se navedeni postotak (3,3%) usporedi s 2,8% nereligioznih i 0,9% ateista/kinja koji/e sudjeluju u radu udruga.

Kad je pak riječ o razlozima koji hrvatske građane i građanke potiču na društveno djelovanje, pokazuju se male, ali ipak indikativne razlike. Religiozne osobe (51,4%) i ateisti (45,5%) na prvo mjesto stavljaju "pomoć drugim članovima zajednice", dok nereligiozne

<sup>22</sup> Praktični vjernici u SAD-u su, prema Wuthnowu (2006), spremniji izići na lokalne izbore (77% u usporedbi sa 49% ostalih), više posjećuju sastanke u zajednici (34% u odnosu na 5% ostalih), češće raspravljaju o lokalnim problemima s prijateljima i susjedima (54% prema 33% ostalih), te češće posjećuju susjede (45% prema 30%). Stoga Wuthnow (2006) smatra da je religijski pluralizam koji postoji u SAD-u u cjelini pozitivan jer potiče natjecanje među različitim religijama. Budući da se religijske zajednice trebaju znatno više truditi oko svojih članova, Wuthnow (2006) također smatra da religijski pluralizam ne pridonosi samo jačanju religioznosti, nego i razvoju demokracije. Religija,

naime, uz dobrovoljni rad u zajednici, potiče ljude i na društveni i politički angažman u cjelini, odnosno potiče ih da izlaze na izbore i djeluju onako kako je to najbolje za zajednicu.

<sup>23</sup> "Broj udruga s 12.000 1990. godine porastao je na oko 27.000 2005. godine. Međutim, rezultati istraživanja upozoravaju da je još uvijek relativno mali broj građana u članstvu organizacija civilnog društva, ako isključimo sindikate, sportske i rekreativne organizacije, kulturno-umjetnička društva i slično (Črpić, Rimac, 2000.; Črpić, Zrinščak, 2005.). Građani relativno malo volontiraju i malo daju u općekorisne svrhe" (Bežovan, Zrinščak, Vugec, 2005: 14).

osobe u najvećem postotku (48,1%) na prvo mjesto stavljaju "poboljšanje kvalitete življenja u društvu". "Poboljšanje prava slabijih društvenih skupina" na drugom je mjestu razloga za društveni angažman i religioznim i nereligioznim osobama, dok je ateistima na drugom mjestu razlog povezan sa "zaštitom osobnih prava i interesa". Indikativno je, doduše, da je postotak ateista/kinja (36,3%) koji/e se ni u kojem slučaju ne bi angažirali/e u društvenom djelovanju nešto veći u odnosu na postotak nereligioznih (31,3%) i religioznih (26,6%) osoba koje to nikad ne bi učinile. Ovo govori o tome da su religiozne osobe ipak načelno sklonije uključivanju u dobrovoljni rad, iako to stvarno ne rade.

Tablica br. 6 Razlozi za društveno djelovanje prema religioznosti

|                                               | Religiozni (%) | Nereligiozni (%) | Ateisti (%) | Ukupno (%) |
|-----------------------------------------------|----------------|------------------|-------------|------------|
| Pomoć drugim članovima zajednice              | 51,4           | 37,3             | 45,5        | 48,6       |
| Poboljšanje prava slabijih društvenih skupina | 36,2           | 34,4             | 27,1        | 35,5       |
| Poboljšanje kvalitete življenja u društvu     | 49,5           | 48,1             | 36,6        | 48,8       |
| Zaštita osobnih prava i interesa              | 21,8           | 26,6             | 32,3        | 23,1       |
| Kreativno ispunjavanje slobodnog vremena      | 16,3           | 19               | 15,5        | 16,8       |
| Nemogućnost zaposlenja u vlastitoj struci     | 9,9            | 13,8             | 18,2        | 10,9       |
| Ugled, prestiž i materijalna korist           | 3,2            | 6,4              | 12,1        | 4,1        |
| Zaštita nacionalnih interesa                  | 9,1            | 7,2              | 2,8         | 8,6        |
| Promicanje religijskih vrednota               | 15,2           | 4,2              |             | 12,6       |
| Ni u kom slučaju se ne bih angažirao / la     | 26,6           | 31,3             | 36,3        | 27,8       |
| Ukupno (N)                                    | 906            | 274              | 55          | 1235       |
| Maksimalna pogreška uzorka (+/-)              | 3,3            | 5,9              | 13,2        | 2,8        |

S obzirom na dobnu distribuciju, najsklonije društvenom djelovanju u Hrvatskoj su osobe između 31 i 45 godina, od kojih se samo 25,5% nikada ne bi angažiralo u radu udruga. Osobe u navedenoj dobnoj skupini koje bi se angažirali u takvom radu, učinile bi to prvenstveno radi "poboljšanja kvalitete življenja u društvu" (55,4%), radi "pomoći drugim članovima zajednice" (49,4%), te radi "poboljšanja prava slabijih društvenih skupina" (38,6%), što ujedno predstavlja redosljed prioriteta za društveni angažman i udruga i cjelokupne populacije. Postotak onih koji se nikada ne bi angažirali u društvenom djelovanju najveći je kod starije populacije (29,3% od 46 godina i više). Zatim slijede mladi od 18 do 30 godina (27,5% njih ni u kojem se slučaju ne bi angažiralo u društvenom djelovanju).

U svezi s prezentiranim podacima o dobnoj distribuciji osoba sklonih radu u udrugama, kao i redoslijedom prioriteta u toj vrsti društvenog angažmana, zanimljivo je primijetiti da je dobna skupina najsklonija radu u udrugama formativno razdoblje prošla u fazi kasnog socijalizma (osamdesete godine dvadesetog stoljeća), pri kraju koje su istraživanja vrijednosti mladih pokazivala visok stupanj postmaterijalističkih vrijednosti u mladima u Hrvatskoj.<sup>24</sup> Ako ranije prezentirani podaci ukazuju na to da sudjelovanje u aktivnostima civilno-društvenog sektora u Hrvatskoj nije u pozitivnoj korelaciji s religioznošću, na ovom bi se primjeru moglo zaključiti da spremnost na takvo sudjelovanje pozitivno korelira s razdobljem u kojem su u društvu (odnosno, točnije rečeno, u jednom segmentu populacije) bile zabilježene vrijednosti koje je Inglehart (1997) nazvao "postmaterijalističkima" i koje se mogu povezati s većom razvijenošću društvenog kapitala. Za definitivnije tvrdnje ove vrste bilo bi, naravno, potrebno ciljano istraživanje, no već i na temelju podataka dobivenih istraživanjem Franjevačkog instituta za kulturu mira može se reći da je riječ o korelaciji vrijednoj daljnjeg proučavanja.

Unatoč činjenici da vjerske zajednice ne motiviraju hrvatsko stanovništvo na društveni angažman u znatnijem postotku, rezultati istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira pokazuju da njihova uloga ipak nije nevažna u društvu, pa čak i u onom njegovu dijelu koji se ne izjašnjava kao religiozan. Naime, 64,6% religioznih osoba obuhvaćenih istraživanjem odgovorilo je da je usko ili srednje povezano s vlastitom zajednicom/župom. Međutim, 16% nereligioznih osoba također je odgovorilo da je povezano sa župom, što ukazuje na mogućnost da se u župama nudi i dio sadržaja za zajednicu u cjelini, a ne samo za religiozne župljane.

Da očito nije riječ o sadržajima koji potiču na društveni angažman u zajednici, ukazuje s druge strane podatak da bi 33,9% religioznih osoba prihvatilo neku zadaću koja pretpostavlja društveni angažman kada bi im to netko iz vjerske zajednice ponudio. Među ponuđenih devet razloga zbog kojih bi religiozni ispitanici/e prihvatili takve zadaće, na prvo je mjesto postavljena želja da se pomogne drugim ljudima (68,5%), na drugo mjesto želja da se nešto učini za svoju vjeru (55 %), a na treće želja da se zauzmu za svoju crkvu, odnosno vjersku zajednicu (38,9%). Dio ispitanika/ca (44,1%) također smatra da je uglavnom ili potpuno točno da je njihova vjerska zajednica aktivna i da puno toga poduzima. No, valja također skrenuti pozornost na podatak da 25% religioznih osoba smatra da od vlastite vjerske zajednice dobiva malo, te da s njom jedva da ima kontakt. Pritom 30% religioznih osoba smatra da se zajednica nedovoljno brine o mladima, a 35% da volonterske poslove u zajednici obavlja samo žene.

Različitost odnosa muškaraca i žena prema društvenom i političkom djelovanju posebno je vidljiva iz odgovora koji se tiču najvažnijih razloga zbog kojih bi se netko uključio u društveno i/ili političko djelovanje. Dok bi žene u Hrvatskoj uključivanjem u društveno djelovanje bile sklonije pomoći drugima u zajednici (52,6%), a muškarci općenitom poboljšanju kvalitete života (51,9%), kad je riječ o uključivanju u političko djelovanje, ne pokazuju se značajnije razlike između muškaraca i žena. Naime, bez obzira

<sup>24</sup> Rezultati empirijskih istraživanja mladih u Jugoslaviji provedenih 1986. godine pokazali su da su populacije mladih u Sloveniji i Hrvatskoj u to vrijeme konzistentno iskazivale individualističke vrijednosti (Ule, 1988; Radin, 1990). Rezultate

prema kojima su mladi u ovim bivšim jugoslavenskim republikama pokazivali izraženu distancu prema autoritarnoj kolektivističkoj paradigmi potvrdilo je drugo istraživanje provedeno 1988. godine (Ule, 1989).

na to što muškarce u načelu politika zanima više nego žene (35,4% muškaraca je pozitivno odgovorilo na pitanje zanima li ih politika, dok je isto učinilo tek 18,1% žena), pokazuje se da je i muškarcima ženama najvažniji razlog mogućeg uključivanja u političku aktivnost "poboljšanje kvalitete življenja u društvu" (muškarci 35,1%, žene 30,0%). To je također i razlog koji na prvo mjesto u odgovoru na ovo pitanje stavljaju svi ispitanici/ce, bez obzira na to jesu li religiozni/e ili nisu.

Tablica br. 7: Razlozi za uključivanje u političku aktivnost prema religioznosti

|                                               | Što bi Vas moglo potaknuti da se uključite u političku aktivnost? |              |         |       |
|-----------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------|--------------|---------|-------|
|                                               | Religioznost ispitanika                                           |              |         | Total |
|                                               | Religiozni                                                        | Nereligiozni | Ateisti |       |
| pomoć drugim članovima zajednice              | 26,0%                                                             | 21,4%        | 36,6%   | 25,5% |
| poboljšanje prava slabijih društvenih skupina | 24,5%                                                             | 27,9%        | 15,2%   | 24,8% |
| poboljšanje kvalitete življenja u društvu     | 32,0%                                                             | 33,0%        | 39,5%   | 32,4% |
| zaštita osobnih prava i interesa              | 16,5%                                                             | 22,4%        | 20,9%   | 17,7% |
| kreativno ispunjavanje slobodnog vremena      | 4,9%                                                              | 8,3%         | 9,9%    | 5,7%  |
| nemogućnost zaposlenja u vlastitoj struci     | 7,4%                                                              | 7,6%         | 3,9%    | 7,4%  |
| ugled, prestiž i materijalna korist           | 4,5%                                                              | 4,2%         | 4,2%    | 4,5%  |
| zaštita nacionalnih interesa                  | 10,6%                                                             | 9,4%         | 3,8%    | 10,1% |
| promicanje religijskih vrednota               | 8,7%                                                              | 2,2%         |         | 7,2%  |
| ni u kom slučaju se ne bih angažirao / la     | 53,9%                                                             | 52,3%        | 55,3%   | 53,7% |
| Broj ispitanika                               | 906                                                               | 274          | 55      | 1235  |
| Maksimalna pogreška uzorka (+/-)              | 3,3                                                               | 5,9          | 13,2    | 2,8   |

#### NEDOSTATAK INTERESA ZA DRUŠTVENI ANGAŽMAN I POLITIKU KAO INDIKATOR SLABE RAZVIJENOSTI DRUŠTVENOG KAPITALA

Razmatrajući u širem kontekstu rezultate istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira koji se odnose na uključivanje građana/ki Hrvatske u političku djelatnost, valja najprije reći da nema dvojbe o tome kako je posljednjih godina u razvijenim postindustrijskim društvima došlo do pomaka prema politici identiteta i jačanju prostora nevladina sektora. Nadalje valja ustvrditi da je do ovakvih promjena došlo zbog nezadovoljstva klasičnim

pristupom politici, koji je tražio izravne intervencije institucionalnih političkih aranžmana u organizaciju i društva i države. Brojni se istraživači/ce slažu u procjeni da tzv. treći, nevladin, odnosno civilni sektor postaje sve značajnijim područjem realizacije osobnih i društvenih interesa u postindustrijski moderniziranim društvima.

S obzirom na ovakvu pozadinu procesa koji se odvijaju u drugim društvima, još više upada u oči istraživanjem utvrđeni nedostatak interesa za aktivni angažman građana/ki Hrvatske u dobrovoljnom radu u zajednici i za zajednicu. Tvrdnja se odnosi na nedostatak interesa za djelovanje kroz nevladine udruge, ali i nedostatak interesa za politiku u cjelini.

Ovakvo stanje može se tumačiti tvrdnjom na koju upozoravaju istraživači civilnog društva u Hrvatskoj, a prema kojoj u Hrvatskoj država još uvijek "ima odlučujuću ulogu u odnosu na civilno društvo i druge dionike" (Bežovan, Zrinščak, Vugec, 2005: 20). Isto se tako može spomenuti procjena istih istraživača prema kojoj je u vladajućem političkom i javnom diskursu godinama dominirala negativna percepcija uloge nevladinih udruga i stranih donatora koji su ih financijski i organizacijski podupirali.

Unatoč mogućim razlozima njegova nastanka, sa stajališta procjene općenite razvijenosti društva, može se reći da je utvrđeni nedostatak interesa za društveni angažman građana/ki Hrvatske razlog za zabrinutost. Iz istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira, kao i na temelju drugih istraživanja civilnog društva provedenih posljednjih godina i spominjanih u ovom članku, vidljivo je da je u Hrvatskoj još uvijek razmjerno mali broj građana u članstvu organizacija civilnog društva, ako se isključe sindikati, sportske i rekreativne organizacije, kulturno-umjetnička društva i slično (Črpić, Rimac, 2000; Črpić, Zrinščak, 2005). Na temelju rezultata istraživanja postaje razvidno da hrvatski građani i građanke neznatno "volontiraju i malo daju u općekorisne svrhe" (Bežovan, Zrinščak, Vugec, 2005: 15).<sup>25</sup>

Ovakvo stanje ukazuje na potrebu ozbiljnog ponovnog promišljanja odnosa individua, društva i države u suvremenoj Hrvatskoj, te dopune pojedinih objašnjenja o razlozima male važnosti organizacija civilnog društva u ovom kontekstu. Ne može se poreći da je izgradnja građanske sfere u Hrvatskoj, u razdoblju od početka devedesetih godina dvadesetog stoljeća, bila otežana time što su prethodno komunistička ideologija i socijalistički društveni poredak nakon Drugog svjetskog rata prema pojmu i zasadama građanstva nastupali kao prema neprijatelju, sve do stanovitog popuštanja pred sam kraj socijalističkog razdoblja. Isto se tako može reći da je - barem djelomično - točna i tvrdnja da oživljavanje civilno-društvene scene tijekom devedesetih nije bilo posljedica autohtonog interesa, nego da se scena razvijala kao posljedica "vanjskih intervencija" (Stubbs, 2006a). Konačno, nije netočna ni tvrdnja da je tijekom proteklih dvaju desetljeća u Hrvatskoj važnost "društvenog" gubila bitku s "privatnim" u svim područjima života. Do ovoga je dolazilo zbog kolonizacije javnoga prostora privatnim interesima, za koju se može ustvrditi da je dijelom bila reakcija na razdoblje socijalističkog primata "društvenog vlasništva", a dijelom posljedica utjecaja globalnih trendova.

<sup>25</sup> "Nekoliko je istraživanja upozorilo na negativan stav građana prema organizacijama civilnog društva (Ledić, Mrnjauš, 2000.) (B.a.B.e., 2002.). Ovakav se stav može još uvijek prepoznati kod dijela javnosti. Veći dio nevladinih organizacija u tom vremenu

smatrao se dijelom političke oporbe te organizirao nestranačku političku kampanju na izborima 1999. godine zagovarajući demokratizaciju društva" (Bežovan, Zrinščak, Vugec, 2005: 15).

Međutim, istraživanjima utvrđen izraziti nesrazmjer aktivnog i organiziranog društvenog djelovanja u društvima koja se u suvremenoj hrvatskoj javnoj sferi često etiketiraju kao društva sebičnih, na materijalno usmjerenih individua, te hrvatskog društva, moguće je tumačiti i razlozima koji se temeljitije tiču same srži postojeće društvene strukture. Podaci o konzistentno maloj društvenoj angažiranosti hrvatskih građana i građanki bacaju stanovito svjetlo i na stupanj razvijenosti (odnosno, nerazvijenosti) društvenog kapitala u Hrvatskoj.

Ne čini se, naime, da je do kraja točno reći da je postojeće stanje isključivo posljedica nedostatka tradicije civilno-društvenog angažmana u Hrvatskoj (Baloban, 2005: 15). Ono se, naime, također može povezati i s istraživanjima utvrđenim podatkom da hrvatski građani i građanke u znatno većem postotku smisao života vide u materijalističkim, a ne u nematerijalističkim, odnosno, postmaterijalističkim vrijednostima (Inglehart, 1997). U skladu s takvim nalazom, nedostatak društvenog angažmana mogao bi se povezati i sa slabom razvijeñošću društvenog kapitala u Hrvatskoj. Istraživanja teoretičara društvenog kapitala (Putnam, 1993; Field, 2003), kao i naznake nazočne već u početnom Inglehartovom istraživanju vrijednosti (Inglehart, 1997), ukazuju na povezanost društvenog kapitala i društvenih mreža s postmaterijalističkim vrijednostima.

#### ZASTUPLJENOST MATERIJALISTIČKIH I POSTMATERIJALISTIČKIH VRIJEDNOSTI KAO INDIKATOR DRUŠTVENOG KAPITALA

Uz ranije primjere (nalazi spomenutog istraživanja EVS), do zaključka o slaboj razvijenosti društvenog kapitala u Hrvatskoj može se doći i analizom rezultata zastupljenosti materijalističkih i postmaterijalističkih vrijednosti u istraživanju Franjevačkog instituta za kulturu mira. Sklonost materijalističkim, odnosno postmaterijalističkim vrijednostima može se vidjeti na temelju rekodiranja izbora životnih ciljeva ispitanih ovim istraživanjem.

Ispitanicima/ama je, naime, u istraživanju bio ponuđen odabir četiriju najvažnijih od osamnaest ponuđenih odgovora koji se odnose na izbor životnih ciljeva. Rekodiranjem odgovora prikazanih u Tablici br. 8, odnosno njihovim razvrstavanjem na one koji ukazuju na materijalističke, odnosno postmaterijalističke vrijednosti, postaje vidljivo da hrvatski građani i građanke pokazuju veću sklonost materijalističkim, nego nematerijalističkim (odnosno potencijalno postmaterijalističkim) ciljevima.

Pritom valja napomenuti da su religiozne osobe sklonije pojedinim materijalističkim ciljevima od opće populacije. Primjerice, 64,4% religioznih (u odnosu na 60,7% opće populacije) na prvo mjesto stavlja brigu za sigurnost obitelji, a na drugo mjesto životni cilj "da budem sretan i zadovoljan" (56,3% religioznih u odnosu na 55,6% ostalih). Ipak, valja reći i to da se - kad je riječ o eksplicitnom biranju materijalističkog smisla života kroz životni cilj "da živim udobno, u materijalnom blagostanju" - ipak uočava razlika između opće populacije kojoj je taj cilj na trećem mjestu (34,7%) i religioznih osoba kojima je taj cilj na četvrtom mjestu (32,1%), iza cilja "da postignem unutarnji sklad i mir" (36%).

Tablica br. 8: Smisao života i životni ciljevi s obzirom na religioznost

|                                                                     | Religiozni (%) | Nereligiozni (%) | Ateisti (%) | Ukupno (%) |
|---------------------------------------------------------------------|----------------|------------------|-------------|------------|
| Da živim udobno, u materijalnom blagostanju                         | 32,1           | 40,5             | 59,6        | 34,7       |
| Da živim uzbudljiv, poticajan, aktivan život                        | 19,4           | 31,3             | 29,7        | 22,0       |
| Da se trajno usavršavam                                             | 10,4           | 19,3             | 22,8        | 12,5       |
| Da se zalažem za mir u svijetu                                      | 12,9           | 16,2             | 13,4        | 13,5       |
| Da živim u svijetu ljepote i sklada                                 | 11,8           | 19,2             | 30,5        | 13,8       |
| Da se zalažem za jednakost svih ljudi                               | 17,2           | 18,0             | 13,4        | 17,2       |
| Da se brinem za sigurnost obitelji                                  | 64,4           | 48,7             | 40,7        | 60,7       |
| Da se zalažem za slobodu životnih izbora                            | 8,6            | 16,1             | 15,9        | 10,2       |
| Da budem sretan i zadovoljan                                        | 56,3           | 54,8             | 43,9        | 55,6       |
| Da postignem unutarnji sklad i mir                                  | 36             | 29,1             | 23,0        | 34,3       |
| Da ostvarim zrelu ljubav, spolnu i duhovnu bliskost s drugom osobom | 26,8           | 18,5             | 19,6        | 25,0       |
| Da se borim za nacionalnu sigurnost                                 | 2,7            | 2,1              | 1,7         | 2,6        |
| Da imam život pun užitaka                                           | 7,0            | 12,7             | 26,2        | 8,8        |
| Da postignem spas duše                                              | 23,3           | 4,3              |             | 19,0       |
| Da postignem samopoštovanje                                         | 11,4           | 12,2             | 11,8        | 11,6       |
| Da steknem društveno priznanje i poštovanje                         | 9,3            | 7,0              | 12,2        | 9,0        |
| Da ostvarim istinsko prijateljstvo                                  | 17,5           | 16,2             | 17,9        | 17,3       |
| Da dosegнем mudrost i razumijevanje života                          | 24,8           | 18,2             | 14,9        | 23,2       |
| Ukupno (N)                                                          | 906            | 274              | 55          | 1235       |
| Maksimalna pogreška uzorka (+/-)                                    | 3,3            | 5,9              | 13,2        | 2,8        |

Na temelju izrečenoga može se zaključiti da iskazana sklonost materijalističkim vrijednostima, kao i izostanak organiziranog i aktivnog angažmana u zajednici, svjedoče o neprepoznavanju važnosti altruizma te općenito o niskoj razvijenosti društvenog kapitala u hrvatskom društvu. Isto vrijedi i za izostanak revalorizacije uloge civilnog društva u

kontekstu "nove politike" koja se odvija u postindustrijski moderniziranim društvima. U Hrvatskoj je uloga dobrovoljnog neplaćenog rada u zajednici i za zajednicu malena, a izostanak postmaterijalističkih ciljeva može se povezati i sa slabom demokratskom razvijenošću društva. Ako je pak riječ o religijski motiviranom društvenom djelovanju, na temelju rezultata dobivenih istraživanjem Franjevačkog instituta za kulturu mira može se ustvrditi nesrazmjer deklarativnog pristajanja uz moralne i vrijednosne temelje kršćanstva, te stvarnog djelovanja u skladu s tim moralnim i vrijednosnim opredjeljenjem.

## ZAKLJUČAK

Na temelju odabranih rezultata istraživanja "Odnos spolova u hrvatskom društvu i uloga Crkve", što ga je u jesen 2005. godine na reprezentativnom uzorku naših građana i građanki proveo Franjevački institut za kulturu mira, ovaj članak pokušao je naznačiti povezanost između pojedinih odgovora dobivenih istraživanjem i tvrdnji o slaboj razvijenosti društvenog kapitala u Hrvatskoj. Odgovori na pitanja o tome kome se hrvatski građani i građanke obraćaju za pomoć u teškim situacijama, koji bi ih razlozi naveli da se društveno angažiraju u dobrovoljnom radu za zajednicu i u zajednici, koliko ih stvarno sudjeluje u radu udruga, komentirani su u smislu indikatora društvenog kapitala u hrvatskom društvu. Isto vrijedi i za komentare odgovora o smislu života i životnim ciljevima, rekodirane po kriteriju pripadanja materijalističkim ili nematerijalističkim (tj. potencijalno postmaterijalističkim) vrijednostima.

U zaključku se može reći da je interpretacija odabranih rezultata istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira omogućila procjenu opsega i profila religijski motiviranog društvenog angažmana naših građana i građanki, kao i njihova sudjelovanja općenito u civilnom društvu, a također da je omogućila i stanovite preliminarne spoznaje o stupnju razvijenosti društvenog kapitala u Hrvatskoj. Rezultati istraživanja analizirani su u komparativnom kontekstu (usporedba s opsegom i profilom religijski motiviranog ili organiziranog društvenog angažmana u SAD-u), te na pozadini neokomunitarističkih i "refleksivno-modernizacijskih" teorija koje - svaka na svoj način - pripisuju veliku važnost novim oblicima djelovanja u zajednici.

Općenito govoreći, može se reći da rezultati istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira ukazuju na to da građani i građanke u teškim životnim situacijama pomoć daleko najviše očekuju u obiteljskom ili prijateljskom krugu, da je njihovo stvarno sudjelovanje u radu udruga gotovo neznatno te da u odgovorima na pitanje o životnim ciljevima i smislu života daju primat materijalističkim vrijednostima.

Svi ovi zaključci, čiji su elementi u prethodnom tekstu detaljnije prikazani u tablicama i komentarima, ukazuju na slabu razvijenost društvenog kapitala u hrvatskom društvu. Obraćanje za pomoć u obiteljskom i prijateljskom krugu ukazuje, naime, na nedostatak generaliziranog povjerenja prema drugim ljudima i javnim ustanovama, koje se smatra indikatorom razvijenog društvenog kapitala. Isto vrijedi i za sudjelovanje u radu udruga, odnosno u civilnom društvu, koje je u Hrvatskoj nazočno u vrlo maloj mjeri. Konačno, nedostatak altruizma i brige za druge, na koji ukazuje primat materijalističkih ciljeva u životima hrvatskih građana i građanki, također je indikator nerazvijenosti društvenog kapitala u suvremenom hrvatskom društvu.

Kad je riječ o sudjelovanju u radu udruga, pokazuje se da su razlike u postotku sudjelovanja između religioznih i nereligioznih ispitanika/ca vrlo male, odnosno da takav rad nije u pozitivnoj korelaciji s religioznošću. Na primjeru dobne skupine (31-45 godina) danas najzastupljenije u radu i najzainteresiranije za rad udruga, moglo bi se pak zaključiti da spremnost na takav rad pozitivno korelira s formativnim razdobljem (završna faza kasnog socijalizma) u kojem su u društvu bile zabilježene vrijednosti što ih je Inglehart (1997) nazvao "postmaterijalističkima" i koje se mogu povezati s većom razvijenošću društvenog kapitala.

Kako je ranije rečeno, za definitivnije tvrdnje ove vrste bilo bi potrebno ciljano istraživanje, no svakako je riječ o korelaciji vrijednoj daljnjeg proučavanja, pogotovo u svjetlu rezultata istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira koji pokazuju da danas nakon najstarijeg segmenta populacije upravo mladi u najvećem postotku izjavljuju kako se ni u kojem slučaju ne bi angažirali u društvenom djelovanju. Ovakvo je stanje u raskoraku podjednako sa sve većim interesom mladih i religijskih skupina u SAD-u za društvenim aktivizmom i pomaganjem drugima (Roehlkepartain, Naftali, Musegades, 2000), kao i s pojavom "kooperativnog individualizma" (Ule, 2000), općenito karakterističnog za postindustrijski modernizirana društva. S obzirom na to da stavovi i vrijednosne orijentacije mladih najavljuju trendove koji će se uskoro naći u matici društva, detaljnije proučavanje uzroka male spremnosti na društveni angažman u dobnoj skupini mladih moglo bi dati neke odgovore i na pitanja o budućnosti društvenog kapitala u hrvatskom društvu.

Rezultati istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira ukazuju i na indikativan raskorak između iskazane načelne spremnosti velikog dijela ispitanika i ispitanica na društveni angažman (72,2 % opće populacije odlučilo se za neki od motiva koji bi ih mogao navesti na društveno djelovanje) i stvarnog rada u udrugama (u koji je uključeno svega 3,1% populacije). Sličan se nesrazmjer deklarativnog i stvarnog pokazuje i u odgovorima ispitanika/ca o pomoći koju mogu očekivati od Crkve. Premda gotovo 60% cjelokupne populacije u Hrvatskoj smatra da im Crkva može puno toga reći i pomoći im, gotovo dvije trećine ispitanika/ca se u konkretnoj situaciji nikad ne bi obratilo za pomoć svećenicima. Štoviše, vrlo slične postotke nespremnosti za obraćanje svećenicima (68,9%) i još više časnim sestrama (86,1 %) iskazuju i religiozne osobe obuhvaćene istraživanjem.

Dok takvi i slični podaci, u smislu profila religijske kulture ukazuju na hijerarhijski strukturirano katoličanstvo, koje se povezuje s manjom spremnošću na angažman u civilnom društvu i manjim stupnjem društvene integriranosti, male razlike iskazane u odgovorima religioznih i nereligioznih osoba dopuštaju i stanovita uopćavanja o vrijednosnom sustavu i idejama na kojima se temelji aktualni društveni poredak u Hrvatskoj.

Na temelju komentiranih rezultata istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira moglo bi se zaključiti da velik broj hrvatskih građana i građanki visoko cijeni društvenu ulogu Crkve i deklarativno se oslanja na kršćanske vrijednosti služenja drugima, ali da je istodobno većina tih istih građana i građanki stvarno usmjerena materijalističkim ciljevima poboljšavanja uvjeta života za sebe i vlastitu obitelj. Podatak pak da je nezanemariv postotak (16%) nereligioznih građana/ki povezan s radom crkvenih župa, mogao bi ukazivati na to da u društvu nedostaju (civilne) ustanove potpore, te da unatoč malom vlastitom angažmanu u radu udruga, građani i građanke osjećaju potrebu za potporom koju pružaju ustanove zasnovane na dobrovoljnom radu.

Na koncu, još jednom valja naglasiti da tumačenje prema kojem je niska razina društvenog angažmana u Hrvatskoj posljedica nepostojanja tradicije civilno-društvenog djelovanja, valja dopuniti tvrdnjom da izostanak društvenog angažmana svjedoči i o slaboj razvijenosti društvenog kapitala. Nju je moguće ustanoviti na temelju upravo toga, središnjeg indikatora formalnog postojanja društvenog kapitala, ali i na temelju drugih indikatora komentiranih u ovom tekstu na temelju pertinentnih rezultata istraživanja Franjevačkog instituta za kulturu mira.

Naravno, ciljana i sveobuhvatnija istraživanja trebala bi u budućnosti detaljno obraditi teme i pretpostavke naznačene u ovom tekstu. Procjene koje je bilo moguće donijeti već i na temelju rezultata postojećeg istraživanja, ukazuju na to da bi u budućim pokušajima obrade uočenih problemskih područja osobitu pozornost valjalo posvetiti detaljnoj razradi indikatora društvenog kapitala, povezanoj s analizom vrijednosnih orijentacija, kao i analizom šire kulturne i tradicijske matrice na pozadini koje se odvijaju analizirani procesi.

#### LITERATURA

Baloban, J. (ur.) (2005) *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

Bauman, Z. (1992) *Intimations of Postmodernity*, London / New York: Routledge.

Beck, U. (1986) *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt/M: Suhrkamp.

Beck, U. (1997) "Kinder der Freiheit: Wider das Lamento über den Werteverfall", u: Beck, U. (ur.) *Kinder der Freiheit*, Frankfurt/M: Suhrkamp, str. 3-33.

Bellah, R. i dr., (1985) *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*, Berkeley: University of California Press.

Bežovan, G. (2001) Indeks civilnog društva u Hrvatskoj, [www.ceraneo.hr](http://www.ceraneo.hr)

Bežovan, G., Zrinščak, S., Vugec, M. (2005) *Civilno društvo u procesu stjecanja povjerenja u Hrvatskoj i izgradnje partnerstva s državom i drugim dionicima*, Zagreb: CERANEO i CVICUS, [www.ceraneo.hr](http://www.ceraneo.hr)

Brint, S.. 2001. "Gemeinschaft Revisited: A Critique and Reconstruction of the CommunityConcept." *Sociological Theory*, Oxford: Blackwel, 19 (1):1-23.

Coleman, J. (1988) "Social Capital in the Creation of Human Capital", *American Journal of Sociology*, 94, Supplement: 95-120.

Črpić, G., Rimac, I. (2000) "Pregled postotaka i aritmetičkih sredina", *Bogoslovska smotra*, 70: 191-232.

Črpić, G., Zrinščak, S. (2005) "Civilno društvo u nastajanju. Slobodno vrijeme i dobrovoljne organizacije u Hrvatskoj", u: J. Baloban (ur.), *U potrazi za identitetom. Komparativna studija vrednota: Hrvatska i Europa*. Zagreb: Golden Marketing, str. 19-44.

De Tocqueville, A. (1995 [1835]) *O demokraciji u Americi*, Zagreb: Informator.

- Etzioni, A. (2001) *The Road to a Good Society*, New York: Basic Books.
- Field, J. (2003) *Social Capital*, Routledge: London.
- Franc, R., Šakić, V. (2006) *Javno mnijenje: stavovi javnosti o nevladinim organizacijama*, Zagreb: Academy for Educational Development / Institut Ivo Pilar.
- Gallup, G.H. Jr. (2000) *The Spiritual Life of Young Americans: Approaching the Year 2000*, Princeton, N.J.: George H. Gallup International Institute.
- Goodin, R.E., Klingemann, H. (ur.) (1996) *A New Handbook of Political Science*, Oxford: Oxford University Press.
- Hodgkinson, V., Weitzman, M. (ur.) (1996) *Giving and Volunteering in the United States*, Washington, DC: Independent Sector.
- Inglehart, R. (1997) *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lakoš, I., Zrinščak, S. (2007) "Volontiranje studenata zagrebačkog sveučilišta" (konzultirano u rukopisu).
- Putnam, R. (1993) *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, New York: Simon and Schuster.
- Radin, F. (1990) "Sustav vrijednosti", u: Ilišin, Vlasta (ur.), *Ogledi o omladini osamdesetih*, Zagreb: IDIS, str. 21-60.
- Rimac, I. (2000) "Neke determinante povjerenja u institucije političkog sustava u Hrvatskoj", u: *Bogoslovska smotra*, 70 (2): 471-484.
- Rimac, I., Štulhofer, A. (2004) "Sociokulturne vrijednosti, gospodarska razvijenost i politička stabilnost kao čimbenici povjerenja u Europsku uniju", u K. Ott (ur.) *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi institucionalnih prilagodbi*, Zagreb: Institut za javne financije, str. 287-312.
- Roehlkepartain, C., Naftali, E.D., Musegades, L. (2000) *Growing Up Generous: Engaging Youth in Giving and Serving*, Bethesda, MD: The Alban Institute.
- Sandel, M. J. (1996) *Democracy's Discontent: America in Search of a Public Philosophy*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Stubbs, P. (2006a) "Konceptualizacija mobilizacije i razvoja zajednica u Hrvatskoj", u Škrabalo, M., Miošić-Lisjak, N., Papa, J. (ur.), *Mobilizacija i razvoj zajednica: akcijsko istraživanje u Hrvatskoj*, Zagreb: MAP Savjetovanja, str. 15-44.
- <http://www.map.hr/dokumenti/mobilizacija%20i%20razvoj%20zajednica.pdf>
- Stubbs, P. (2006b) "Vanjske intervencije u razvoj zajednice u Hrvatskoj: Ideologije i učinci međunarodne pomoći" u Škrabalo, M., Miošić-Lisjak, N., Papa, J. (ur.), *Mobilizacija i razvoj zajednica: akcijsko istraživanje u Hrvatskoj*, Zagreb: MAP Savjetovanja, str. 261-282.
- <http://www.map.hr/dokumenti/mobilizacija%20i%20razvoj%20zajednica.pdf>
- Taylor, Ch. (1989) *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*, Cambridge, MA: Harvard University Press.

- Taylor, Ch. (1991) *The Ethics of Authenticity*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Taylor, Ch. (2003) *Modern Social Imaginaries*, Durham, NC: Duke University Press.
- Tomić-Koludrović, I., Kunac, S. (2000) *Rizici modernizacije: Žene u Hrvatskoj devedesetih*, Split: Udruga građana Stope nade.
- Tomić-Koludrović, I. (2002a) "Sociologija životnog stila: mikro-makro pristup" u Tomić-Koludrović, I., Leburić, A. (2002): *Sociologija životnog stila*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo, str. 9-201.
- Tomić-Koludrović, I. (2002b) "Politizacija mladih u Hrvatskoj: djelovanje s očekivanim dobitkom", u Leburić, A., Tomić-Koludrović, I., *Nova političnost mladih*, Zagreb: Alinea, str. 71-110.
- Ule, M.(1988) *Mladina in ideologija*, Ljubljana: Delavska enotnost.
- Ule, M.(1989) *Mladina - za modernizacijo slovenske družbe*, Ljubljana: MC CK ZKS.
- Ule, M. (2000) "Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti", u Ule, M. (ur.). *Socialna ranljivost mladih*, Ljubljana: Aristej.
- Wallace, C., Pichler, F. (2006) "Patterns of Social Capital in Europe", u: Gehmacher, E./Kroismayr, S./Neumüller, J./Schuster, M. (ur.), *Sozialkapital: Neue Zugänge zu gesellschaftlichen Kräften*, [Wien]: Mandelbaum Verlag, str. 80-92.
- Wirthlin Group (1995) *The Prudentital Spirit of Community Youth Survey: A Survey of High School Students on Community Involvement*, Newark: Prudential Insurance Company of America.
- Wuthnow, R. (1991) *Acts of Compassion*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Wuthnow, R. (1993) *Christianity in the 21st Century: Reflections on the Challenges Ahead*, New York: Oxford University Press.
- Wuthnow, R. (1994) *Sharing the Journey*, New York: Free Press.
- Wuthnow (1995) *Learning to Care*, New York: Oxford University Press.
- Wuthnow, R. (2004) *Saving America? Faith-Based Services and the Future of Civil Society*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Wuthnow, R. (2006) *American Mythos: Why Our Best Efforts to Be a Better Nation Fall Short*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.

#### THE SOCIAL PARTICIPATION OF CROATIAN CITIZENS AS AN INDICATOR OF SOCIAL CAPITAL

##### SUMMARY

The article interprets certain data acquired from the project "Gender Relations in Croatian Society and the Role of the Church", which the Franciscan Institute for the Culture of Peace in Split conducted on a representative sample of Croatian citizens in the fall of 2005. Based on the data they got from the answers to questions about the social participation of citizens in volunteer work, about who they went to for help in difficult situations and about their goals

in life in general, the article discusses the state of development of social capital in Croatian society. The relevant results from the project are compared to the results from similar projects in other countries and to earlier Croatian research with similar themes. Special attention is paid to contextualization by viewing the results in the context of religiously motivated or organized social participation in the USA, as the most prominent example of voluntary work and social participation in a different religious tradition.

Earlier interpretations (Baloban, 2005), which claimed that the lack of social participation in Croatia is a result of the absence of a civil-social activity tradition, are complemented with the assertion that the absence of such participation indicates poor development of social capital. As a profile of religious culture, the results of the research indicate hierarchically structured Catholicism, which is connected to a lack of preparedness to participate in civil society and a lesser degree of integration. As well as differences compared to North American evangelical tradition and the postulates of neocommunitarian theory, differences compared to the view of social participation in the theories of "reflexive modernization", which are based on the European tradition of social states, were also found. According to the results of the research, a greater percentage of Croatian citizens see the meaning of life in materialistic, rather than in immaterialist or potentially "post-materialist" values (Inglehart), which are tied to the stage of development of social capital.

**KEY WORDS:** *Croatia, civil society, post-materialist values, social capital, social participation, religious communities, volunteer work.*

*Prijevod sažetka na engleski jezik:* David Veskadijaga